

Univerzita Karlova v Praze

Fakulta humanitních studií



Socio-kulturní adaptace kazašských vysokoškoláků na české prostředí (Absolventi ročního programu UniPrep)

Vypracovala: Kateřina Bláhová
Vedoucí práce: Mgr. Eliška Pincová

Praha 2009

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a souhlasím s jejím eventuálním zveřejněním v tištěné nebo elektronické podobě.

V Praze, dne 18.2. 2009

.....

Podpis

Za odborné připomínky a vstřícný přístup při vypracovávání této práce děkuji své vedoucí práce Mgr. Elišce Pincové a své konzultantce PhDr. Mirjam Moravcové, DrSc.

OBSAH

I. ÚVOD	5
II. TEORETICKÁ ČÁST	8
1. MIGRACE	8
1.1. OBECNÝ NÁSTIN FENOMÉNU MIGRACE A JEJÍ TYPOLOGIE	8
1.2. MEZINÁRODNÍ MIGRACE ZA ÚČELEM PŘECHODNÉHO STUDIJNÍHO POBYTU	10
2. POJMSLOVÍ	11
2.1. TERMÍN ADAPTACE A DALŠÍ RELEVANTNÍ POJMY	12
3. NÁČRT TEORIE KROSKULTURNÍ ADAPTACE OD YOUNG YUN KIMOVÉ	14
3.1. PROCES ADAPTACE V NOVÉM KULTURNÍM PROSTŘEDÍ.....	15
3.2. KOMUNIKACE JAKO JÁDRO ADAPTAČNÍHO PROCESU	18
3.3. ROLE DISPOZIC A PROSTŘEDÍ.....	21
III. KAZAŠŠTÍ STUDENTI – VÝCHODISKA KONTAKTŮ	23
1. REPUBLIKA KAZACHSTÁN – STRUČNÁ CHARAKTERISTIKA	23
2. RUSKÝ JAZYK JAKO STIGMA	26
3. HODNOTY KAZACHŮ V POROVNÁNÍ S HODNOTAMI ČECHŮ	27
4. TERCIÁLNÍ VZDĚLÁVÁNÍ CIZINCŮ V ČR A SOUVISEJÍCÍ LEGISLATIVA	28
5. UNIPREP.....	30
IV. ADAPTACE KAZAŠSKÝCH VYSOKOŠKOLÁKŮ (EMPIRICKÁ ČÁST)	33
1. CÍL PRÁCE A FORMULACE VÝZKUMNÝCH OTÁZEK	33
2. METODIKA VÝZKUMU A TECHNIKA SBĚRU DAT	35
3. CHARAKTERISTIKA A ROZDĚLENÍ ZKOUMANÉHO SOUBORU RESPONDENTŮ	37
4. ANALÝZA ROZHOVORŮ	40
4.1. MOTIVACE, DŮVODY K PŘÍCHODU A OČEKÁVÁNÍ.....	40
4.2. KONFRONTACE DVOU ODLIŠNÝCH KULTURNÍCH REALIT.....	43
4.3. INTERAKCE A IZOLOVANOST	45
4.3.1. Češi jako přátelé či pouze známí?.....	50
4.3.2. Kontakt s českou společností skrze masové sdělovací prostředky	52
4.4. REFLEXE JINAKOSTI ČESKÉ SPOLEČNOSTI	53
4.5. PERSPEKTIVA BUDOUCNOSTI	58
5. ZHODNOCENÍ VÝZKUMU	59
V. ZÁVĚR	61
SEZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH CITACÍ	63
INTERNETOVÉ ODKAZY:	65
PŘÍLOHA	66

I. ÚVOD

Každý rok milióny lidí opustí své domovy, překročí hranice a vstoupí do jiné kultury. Cestování do „neznámých končin“ již v dnešní době není nic mimořádného. Ať už se jedná o nejrůznější umělce a dobrodruhy, o stavební dělníky, o zámožné bysnysmeny, novináře či studenty na zahraničních studijních pobytech, všichni po příjezdu procházejí procesem krátkodobé či dlouhodobé socio-kulturní adaptace.

Cesta přizpůsobování se novému kulturnímu prostředí není jednoduchá a ne každý nově příchozí nalezne ten správný způsob, jak do okolí zapadnout a cítit se v něm jako doma. Vnitřní identita migrantů se v dosud neznámém prostředí transformuje a nabírá nových rozměrů obohacených o nové zkušenosti z kontaktu s cizí kulturou.

Přelom 80. a 90. let 20. století přinesl Československu řadu politických a ekonomických změn. Eroze předchozího systému a současné budování demokratické společnosti rozpohybovaly i změny demografické. Počínaje rokem 1989 se začal kontinuálně zvyšovat počet migrujících cizinců, kteří si Česko vybírali nejen jako zemi tranzitní, ale často i jako svůj budoucí domov. Tito lidé putovali a stále putují do České republiky za prací, za bezpečím, za láskou nebo třeba za vzděláním. Právě tím posledním zmiňovaným se budu zabývat i ve své bakalářské práci. Nepůjde však o výzkum migrace, nýbrž o přiblížení některých aspektů adaptačního procesu vybrané skupiny kazašských studentů, kteří se rozhodli studovat v ČR.

Vzdělání se v posledních letech stalo velice cenným vývozním artiklem. Vyspělé země se přetahují o vzdělané, kvalifikované imigranty, kteří k nim přicházejí za vzděláním a za prací ze zemí s nestabilní politikou či ekonomikou a kteří chtějí sobě a svým blízkým zajistit lepší a spokojenější život. Země se stárnoucí populací, jako je např. ta naše, dobře vědí, jak důležité je přitáhnout do země vyškolené lidi z ostatních zemí, kteří pomohou udržet nastavený standard či napomohou jeho rozvoji. I Česká republika se tohoto „obchodu se vzděláním“ účastní. Český statistický úřad uvádí, že ve školním roce 2006/2007 studovalo na českých vysokých školách celkem 323 765 studentů, přičemž 24 641 studentů pocházelo ze zahraničí (7,6% z celkového počtu)¹. V roce 2006 absolvovalo celkem 3066 studentů cizí státní příslušnosti.

Největší podíl na vzdělávání cizinců má v Česku Univerzita Karlova, na které v roce 2007 studovalo celkem 6011 cizinců. Drtivou většinu z nich tvoří Slováci, jichž

¹ Zdroj: *Vysoké školy veřejné – základní přehled, ČSÚ, 2008.*
[http://www.czso.cz/csu/edicniplan.nsf/t/0800265420/\\$File/3301rr34.xls](http://www.czso.cz/csu/edicniplan.nsf/t/0800265420/$File/3301rr34.xls) (12.11.2008)

v ČR studovalo v roce 2006/2007 16 503. Při pohledu do statistik je patrné, že konstantně sílí proud studentů ze zemí bývalého Sovětského svazu. Ve školním roce 1997/1998 studovalo na vysokých školách v ČR např. 7 Kazachů, o 9 let později to bylo již o 250 více.

Ať už jsou motivace studentů ze zahraničí jakékoli, úspěch jejich vzdělávání, do kterého investovali, velmi záleží i na jejich úspěšné *adaptaci* v novém prostředí. Tato adaptace nezahrnuje *pouze* přizpůsobení se odlišné kultuře, ale i akademickému prostředí, které pro mnohé z nich představuje zcela novou a neznámou zkušenost, která s sebou nese celou řadu změn v životních návycích. I studenti patřící do přijímací společnosti mohou zažít během prvního roku na univerzitě stres a pocity nepohodlí, které souvisejí s jejich postupnou adaptací na akademické prostředí. Jakýkoli proces, ve kterém se jedinec přizpůsobuje novým životním podmínkám, vyžaduje vynaložení usilí a prostor k vnitřním změnám.

Adaptační proces vysokoškoláků je předmětem i mého výzkumu. Zaměřila jsem se na některé aspekty adaptačního procesu u mladých Kazachů, kteří přišli do ČR prostřednictvím programu UniPrep, jenž jim během prvního roku pobytu zprostředkoval, kromě přípravy na přijímací zkoušky na české vysoké školy, první seznámení s českou kulturou a jazykem a umožnil jim tak v rámci vlastní „rusko jazyčné komunity“, tj. v relativní bezpečí *komfortní zóny*² první krok k celkové adaptaci v novém kulturním prostředí.

Jedním z podnětů k zpracování tohoto tématu byla především touha poodhalit život do jisté míry uzavřené komunity mladých Kazachů, jejichž počet v ČR neustále roste a přesto se zdá, že jejich mentalita a způsob života zůstávají pro mnoho Čechů dosud nepochopené a jsou opředeny stereotypy, mýty a do jisté míry i rouškou tajemství.

Hlavním impulsem k zpracování tématu adaptace kazašských vysokoškoláků na české prostředí se stalo mé zaměstnání, neboť druhým rokem pracuji v knihovně na University of New York in Prague a se studenty ze zemí bývalého Sovětského svazu přicházím takřka denně do styku. Tato skupina rusky mluvících studentů, která je na této univerzitě zastoupena v poměrně vysokém počtu, působí v porovnání s ostatními národnostmi, které na univerzitě studují, poněkud uzavřeným dojmem. Ačkoli, jako celá řada mých vrstevníků, vyrůstám v době, kdy je komunikace a navazování vztahů s lidmi ostatních národností zcela přirozené a běžné, s lidmi pocházejícími ze zemí bývalého Sovětského svazu jsem až dosud přicházela do styku jen velmi zřídka. I když jsme se denně potkávali na ulicích,

² Vysvětlení tohoto termínu viz Kapitola 3 (pozn. autorky)

v práci či ve škole, naše dva paralelní světy se nikdy neprolnuly natolik, abychom se vzájemně lépe poznali. Kusé informace, které jsem o skupině mladých Kazachů měla, nejenže nestačily k načrtnutí ucelené charakteristiky této národnostní skupiny, ale bránily i k navázání užších přátelských vazeb. Musela jsem u sebe postupně odbourávat řadu převzatých stereotypů a někdy snad i předsudků, které jsou zakořeněné hluboko v české společnosti a které umocňují izolovanost těchto dvou světů. Díky každodenní interakci a postupnému navazování užších přátelských vztahů jsem se však *adaptovala* a pochopila řadu aspektů jejich odlišné mentality a způsobu života, které jsem dosud neznala a které jsou klíčové při vzájemné komunikaci a navazování užších vazeb. Práce na tomto výzkumu se pak stala úvodem k několika přátelským vztahům, které doufám, neobohatily jenom mne, ale přinesly nová poznání a podněty k hlubšímu nahlédnutí do české kultury i mým milým respondentům.

II. TEORETICKÁ ČÁST

Práci jsem rozdělila do tří oddílů. V úvodní, teoretické části se pokusím v obecné rovině nastínit problematiku migrace a načrtnout její stručnou typologii. Důležitou součástí této úvodní sekce je i nástin teorie kroskulturní adaptace Young Yun Kimové, kterou využívám k podrobnějšímu nahlédnutí do problematiky adaptace a na základě jejích závěrů hodlám rozvíjet interpretaci dat v empirické části mé bakalářské práce.

Součástí druhého oddílu, s názvem „Kazašští studenti – východiska kontaktů“ je krátká charakteristika Republiky Kazachstán a srovnání kazašských hodnot s hodnotami Čechů. V této části budu věnovat pozornost i přijímání Kazachů a obecně ruský mluvících lidí českou společností, která se, jakožto přijímací společnost, významně podílí na úspěšném či neúspěšném výsledku adaptačního procesu této skupiny. V tomto oddílu se zaměřím i na legislativu související se vzděláváním cizinců na vysokých školách v ČR a na seznámení s programem UniPrep, který moji respondenti v minulosti absolvovali.

Třetím oddílem mé bakalářské práce je empirická část s názvem „Adaptace kazašských vysokoškoláků“. V této sekci vycházím z analýzy provedených rozhovorů s kazašskými studenty Fakulty humanitních studií Univerzity Karlovy (FHS UK), Matematicko-fyzikální fakulty UK (MFF UK), Vysoké školy ekonomické v Praze (VŠE) a University of New York in Prague (UNYP), které spojuje předchozí absolvování ročního programu UniPrep. V popředí mého zájmu je především jejich motivace k příchodu do ČR, interakce s lokální společností (konkrétně otázka aktivní či pasivní komunikace), otázka přijetí prvků české kultury do jejich každodenního života, hledání alternativních sociálních sítí a jejich aspirace a plány do budoucna.

1. Migrace

1.1. Obecný nástin fenoménu migrace a její typologie

Fenomén migrace provází *homo sapiens sapiens* odjakživa. V průběhu lidského vývoje byla migrace jedním z ústředních faktorů podílejících se na vzniku moderních společností. Právě jejich vznik byl iniciován postupnými změnami v sociálních

a ekonomických strukturách, jež zprvu vyvolaly vlny migrace z venkova do měst a později i migraci mezi dvěma kontinenty. Po roce 1945 se vlivem dekolonizace vzepjala další velká vlna migrací, které směřovaly směrem do západních společností. Přelom minulého století a začátek nového milénia pak znamenal výrazný nárůst mobility lidí v globálním měřítku (Henig, 2007).

Definovat fenomén *migrace*³ není snadnou záležitostí, neboť je problematické určit, jak daleko a na jak dlouho musí jedinec odejít, aby bylo možné jeho pohyb nazvat migrací. Podle Paula Boyla (1998) musí být pojem migrace odlišen od *prostorové mobility*, která zahrnuje všechny formy geografického pohybu včetně toku lidí přes mezinárodní hranice na jedné straně a cesty do obchodu na nákup na straně druhé. Žádná jednotící definice migrace, se kterou by souhlasili všichni výzkumníci, neexistuje, ale je možné určit některé klíčové složky jakékoli obecně přijímané definice migrace, mezi něž patří pohyb v prostoru a času.

Geistův Sociologický slovník (1992) obecně definuje pojem migrace jako „*geografický pohyb jedinců nebo skupin, tj. mobilitu lidí v užším nebo širším geografickém prostoru*“ (s.224). V sociálně vědním diskursu pojem migrace vyjadřuje studium pohybu, stěhování či následovné přesídlování lidí, ať je tento pohyb permanentní či dočasný, dobrovolný či nedobrovolný (Henig, 2007).

Podobně pojímá fenomén migrace i Valenta (2003), který jím nazývá nejenom pohyb obyvatel za účelem dlouhodobého či trvalého pobytu, ale vymezuje ho daleko širěji, tj. jako libovolné přemísťování osob bez ohledu na hranice, a to i za účelem pobytu krátkodobého. Obecně každý jednotlivý případ migrace posuzuje z úhlu dvojího pohledu: z hlediska místa, které migranti opouštějí – *emigrace*, a z hlediska cílové země, kam přicházejí, tj. *imigrace*.

Jak uvádí Valenta (2003) v knize „Přístupy ke vzdělání cizinců v České republice“, existuje obecně rozšířená představa o tom, že současný trend zvyšující se migrace je nasměrován z „chudého jihu“ na „bohatý sever“. Z hlediska geografické polohy České republiky lze tuto obecnou představu korigovat na směřování spíše „z východu na západ“. „*Za hlavní determinanty této skutečnosti se dají považovat nejen hluboké disproporce v bohatství jednotlivých oblastí, v stabilitě jednotlivých ekonomik a tomu odpovídající životní úrovni, ale stejně tak v míře participace na demokracii a v neposlední řadě v celkovém politickém klimatu*“ (Valenta, 2003:18).

Od konce druhé světové války se Evropa, tedy tzv. Západní (liberálně demokratická) Evropa, potýká s fenoménem masové imigrace. Koncem 20. století

³ Latinské slovo *migratio* znamená *stěhování, přestěhování (se)*. Jedná se o slovo odvozené od *migro, migrare*, tedy od *stěhovati se, vystěhovati se, přesídliti* (Henig, D.: Migrace. Antropoweb, 2007. <http://antropologie.zcu.cz/index.php?clanek=823&kategorie=88> 20.12.2008).

problematika imigrantů graduje a společná migrační politika zemí EU je stále přísnější (Valenta, 2003).

Pádem minulého režimu se problematika migrace začala bezprostředně týkat i tehdejšího Československa a pozdější České republiky. Ještě v nedávných dobách zaujímala naše země pozici emigrantského území, tj. oblasti, z níž naopak lidé odcházeli a to především směrem na západ. Nynější lepší se ekonomická situace v ČR se však pro řadu migrantů stala lákadlem a do ČR proudí stále silnější proud cizinců.

Motivy k mezinárodní migraci jsou velmi pestré. Někteří odcházejí ze svých rodných zemí nedobrovolně v důsledku válečných konfliktů či přírodních katastrof, jiní opouštějí své domovy po vlastním rozumném uvážení. Lákadlem jim mohou být lepší pracovní příležitosti, kvalitní vzdělání anebo třeba pouhá touha po dobrodružství či snaha zlepšit si doma renomé.

Migraci lze typologizovat dle několika základních kritérií. Přestože řada autorů pracuje s vlastní typologií, lze typologie migrace generalizovat a podle kritéria lokalizace rozdělit na migraci *mezinárodní* a *vnitřní*, z hlediska příčin na migraci *dobrovolnou* a *nedobrovolnou* a z hlediska časovosti na migraci *permanentní* či *trvalou* a *dočasnou* (Henig, 2007).

O migraci mezinárodní hovoříme tehdy, dochází-li k migraci *mezi* státy. Dále lze rozlišit, jedná-li se o migraci *kontinentální* či *mezikontinentální*. Pokud jde o migraci kontinentální, můžeme ji dále upřesnit v podobě migrace *regionální* (např. region střední Evropy). O migraci vnitřní hovoříme ve chvíli, dochází-li k migraci *uvnitř* státu. V případě interní migrace lze rovněž dále specifikovat na migraci *regionální* či *lokální* (Henig, 2007).

V případě dobrovolné migrace se jedná o akt vědomé, dobrovolné volby a zpravidla sem spadá pracovní migrace, migrace z důvodů sjednocení rodin, migrace za účelem studia apod. Nedobrovolná migrace je taková migrace, které předchází akt nedobrovolného rozhodnutí migrovat. Může se jednat o důvody politické, náboženské, environmentální apod. (Henig, 2007).

1.2. Mezinárodní migrace za účelem přechodného studijního pobytu

Jak uvádí Kenneth Cushner (2004) v knize Handbook of Intercultural Training, zájem o studium v zahraničí neustále roste. Tento přechodný pobyt v novém kulturním prostředí je tím rozhodujícím faktorem, který od sebe odděluje po psychologické stránce zahraniční studenty od imigrantů, kteří se v dané kultuře hodlají usadit na stálo a vytvořit z ní svůj nový domov. Harrell (In Landis, 2004:292) jmenuje čtyři fáze takového typu pobytu: 1) fáze před odjezdem; 2) vstup do nové kultury;

3) přizpůsobování se a fungování v nové kultuře; 4) návrat a přizpůsobení se domácí kultuře po dokončení studia v zahraničí. Celý tento proces zahrnuje dva typy změn: fyzické a psychické.

Překročení kulturních hranic během zahraničního studijního pobytu je celou řadou odborníků, kteří se zabývají interkulturní komunikací a adaptací, považován za závažnou životní událost, která s sebou přináší stres a která vyžaduje emocionální přizpůsobení a změny v chování a jednání. Zahraniční studenti musejí v novém kulturním prostředí čelit řadě překážek. Tou největší je potřeba co nejrychleji úspěšně přejít z jedné kultury do druhé a přitom se stále soustředit na své studium (Landis, 2004:292).

Ting-Toomey (1999, In Landis, 2004:292) uvádí, že ačkoli je tento kulturní šok nevyhnutelně stresující a desorientující, může mít, pokud je dobře zvládnut, velmi pozitivní výsledky, mezi něž patří pocity pohody, zvýšená sebeúcta, otevřenost k dalšímu poznávání, lepší přizpůsobivost, zvýšená tolerance pro různost, větší sebedůvěra a důvěra v ostatní.

Pro kazašské studenty je kvalitní vzdělání, které získají v zahraničí, velkou investicí do budoucna. Ing. Richard Smejkal, ředitel programu UniPrep, jenž se soustředí na přípravu ruských mluvících studentů na studium na českých vysokých školách, uvádí, že kvalita vzdělávacího systému v Kazachstánu není stále úplně dostačující, neboť se tamější vzdělávací systém ještě zcela netransformoval a zůstává i nadále kopií starých sovětských systémů. Podle Robbinse (2008) byla otázka vzdělávání pro Kazachstán problematická již od sedmdesátých let minulého století, kdy došlo k velkému propadu kvality vzdělání a čtyřicet procent studentů nezvládlo závěrečné testy. Kazašská vláda si uvědomuje dopad nekvalitního vzdělání, a proto nyní platí každý rok studium a ubytování v zahraničí třem a půl tisícům výjimečných studentů. Ti na oplátku musejí slíbit, že se po promoci do Kazachstánu vrátí a budou tam tři roky pracovat (Robbins, 2008:45).

Počet kazašských studentů migrujících do ČR za studiem se tak rok od roku zvyšuje a otázka jejich adaptace a úspěšné integrace do českého prostředí je stále více aktuální.

2. Pojmosloví

Během svého výzkumu budu pracovat s několika důležitými pojmy, které je třeba hned v úvodu definovat a ujasnit si, v jakých konotacích je budu používat ve své práci. Důraz přitom kladu především na pojmy adaptace a kultura, které jsou v mém výzkumu stěžejní.

2.1. Termín adaptace a další relevantní pojmy

S mezinárodní migrací úzce souvisí problematika následné socio-kulturní a psychické adaptace. Velký sociologický slovník (1996) pojem **adaptace** definuje takto:

„Proces a výsledek procesu změn chování, ve struktuře společenské skupiny, v sociální organizaci nebo kultuře, přispívající k přežití, fungování nebo udržování rovnováhy se sociálním a přírodním prostředím. Obecněji adaptace označuje schopnost individua nebo skupiny přežít v daném sociálním a přirozeném prostředí“ (s.40).

*„**Kulturní adaptace** člověka na přírodní prostředí i lidmi vytvořené umělé prostředí je“, jak uvádí Velký sociologický slovník (1996), „rozhodující hybnou silou vývojových proměn“ (s.241).*

Pojem **kultura** se pokusím definovat, tak jak je chápán v kontextu interkulturního vzdělávání. Jak se uvádí v článku „Co je kultura“ projektu Varianty (2002), termín kultura je v současném antropologickém myšlení obvykle definován prostřednictvím pěti základních charakteristik, a sice jako kultura integrovaná, adaptivní, negenetická, naučitelná, sdílená, symbolická a specificky lidská.

1. Kultura není pouhým souborem na sobě nezávislých jevů či oblastí, ale tvoří vnitřně provázaný systém. To znamená, že jednotlivé složky kultury jsou ve vzájemných vztazích a tvoří uspořádaný systém, jenž je nazýván kulturním vzorcem;
2. Kultura je adaptivní, čímž je míněno, že konkrétní podoba té které kultury je výsledkem adaptace na konkrétní přírodní prostředí, které dané společenství obývá;
3. Kultura je z definice negenetická, k jejímu předávání dochází v procesu učení;
4. Kultura je sdílená, tzn. že jednotlivci tvořící kulturní společenství jsou nositeli stejného kulturního vzorce;
5. Kultura je symbolická, tzn. je uspořádanou soustavou symbolů, které tvoří kód naší komunikace, a zároveň jakési pomyslné brýle, jimiž hledíme na svět.

Při setkání s jinou, novou kulturní realitou dochází u jedince k tzv. **kulturnímu šoku**. Ke kulturnímu šoku dochází podle Valenty (2003:21) konfrontací vlastní kultury s odlišnými ideovými normativními a jazykovými významy. Člověk vstupující do neznámého kulturního prostředí může být dezorientován a stresován zejména proto, že nemůže uplatnit své dosavadní zkušenosti a odhadnout okolí.

V souvislosti s výzkumem adaptace kazašských studentů souvisí i pojem **etnicita**, jenž je ve Velkém sociologickém slovníku (1996) definován jako *„vzájemně provázaný systém kulturních (materiálních a duchovních), rasových, jazykových a teritoriálních faktorů, historických osudů a představ o společném původu, působící*

v interakci a formulujících etnické vědomí člověka, jeho etnickou identitu a orientaci. Pro uznání uvedených faktorů jako etnicky příznačných je nutná jejich hromadnost (s níž je spojen pocit sounáležitosti), trvalost (přecházení z generace na generaci), omezená variabilita (relativní stabilita), obecná srozumitelnost a přijatelnost a vzájemná komplementárnost. Všechny etnické příznaky nemusí nutně sdílet všichni příslušníci etnika, které je etnicitou vymezeno. Etnicita je jednou ze základních charakteristik člověka jako společenské a kulturní bytosti" (s.276).

Termín **etnikum** je ve Velkém sociologickém slovníku (1996) pojímán jako „v západní tradici kulturně definované a diferenciované skupiny lidí. Ve stejném významu se používá pojem etnická skupina. Tímto termínem se často označuje národ, národnost, národnostní menšina, etnokonfesionální skupina, kmen, což je ovšem nepřesné. Etnikum nelze ztotožnit s národem ani s národností. F. Barth vymezuje etnikum (ethnic group) zhruba jako populaci s těmito rysy: 1) převážně je biologicky sebereprodukcující; 2) sdílí společné základní kulturní hodnoty, realizované ve zjevné jednotě v kulturních formách; 3) tvoří jedno komunikační a interakční pole; 4) příslušnost k této populaci se samoidentifikuje a je identifikováno jinými a vytváří tak kategorii odlišnou od jiných kategorií téhož řádu". (s. 277).

V souvislosti s kulturou a etnicitou je potřeba zmínit také pojem **etnocentrismus**. Valenta (2003) uvádí, že se „jedná o univerzální tendenci všech kultur považovat vlastní kulturní normy a hodnoty za jediné správné, pravdivé, až nadřazené" (s.20).

Pojem **kroskulturní**, jenž ve své práci používám, se vztahuje k teorii kroskulturní adaptace Young Yun Kimové, kterou se stručně pokusím nastínit v následujících několika kapitolách. Tento termín zde zastupuje u nás rozšířenější pojmy „interkulturní" či „mezikulturní". Vzhledem k tomu, že Kimová používá termín kroskulturní, budu se jej v pasážích vztahujících se k jejímu konceptu přidržovat.

Na závěr vysvětlím již zmiňovaný pojem **komfortní zóna**, který se objevuje např. v modelu zóny komfortu a stresu v zážitkové pedagogice. Tento model předpokládá, že se „každý jedinec během vývoje učí dovednostem, získává zkušenosti (pozitivní či negativní), vypěstovává si své modely chování i komunikace a buduje si svůj hodnotový žebříček. Objevuje své cíle a smysl života a tím vším kolem sebe vytváří zónu komfortu, jinak řečeno zónu zkušenosti a bezpečnosti. To znamená že, vše co je v této zóně obsaženo, je člověkem ‚vstřebáno, zvnitřněno‘ a při dalším setkání jej to nemůže překvapit a jedinec má již na danou situaci připraven model řešení. Pokud však z této zóny vykročí do oblasti nepoznaného, dostane se do oblasti, která se nazývá růstovou-rozvojovou"⁴.

⁴ Hanuš, R. Metodika vedení akcí. 1. pracovní verze (rukopis). Atmosféra. http://www.os-atmosfera.net/?id=zazitkova_pedagogika#1 (16.2.2009)

3. Náčrt teorie kroskulturní adaptace od Young Yun Kimové

K potřebám mého výzkumu jsem použila teorii kroskulturní adaptace Young Yun Kimové⁵, kterou zde uvádím za účelem podrobnějšího nahlédnutí do problematiky adaptačního procesu v cizí zemi a to zejména adaptace související s krátkodobými studijními pobyty. Její teorie kroskulturní adaptace byla poprvé představena zhruba před dvaceti lety v knize *Communication and Cross-Cultural Adaptation: An Integrative Theory* (2003) a později byla aktualizována a podrobněji zpracována v knize *Becoming Intercultural: An Integrative Theory of Communication and Cross-Cultural Adaptation* (2000).

Fenomén kroskulturní adaptace byl zkoumán především ve Spojených státech amerických a to od 30. let 20. století. Většina teorií vysvětlujících proces kroskulturní adaptace byla vystavěna na předpokladu, že adaptace je kýženým cílem pro nově příchozí a že je nutná pro zachování soudržnosti přijímací společnosti. Toto pojmání americké společnosti se odráží v teorii „tavícího kotle“. Tato, řekněme, „asimilační teorie“, však začala být počátkem 60. let zpochybňována a nahradily ji více pluralistické koncepce.

Kimová neobhájí ani jedno z výše zmiňovaných pojetí. Fenomén kroskulturní adaptace pojímá jako přirozený a nezbytný jev, jako běžný proces přizpůsobování se novému prostředí. V jejím pojetí jde o pochopení přirozené lidské potřeby či instinktu usilovat o vnitřní rovnováhu tváří v tvář neznámému prostředí, o elementární pud člověka (Landis, 2004:339).

Kimová (2000) definuje termín kroskulturní adaptace takto:

„Cross-cultural adaptation is defined as the dynamic process by which individuals, upon relocating to new, unfamiliar or changed cultural environments establish (or reestablish) and maintain relatively stable, reciprocal, and functional relationships with those environments.“ [Kroskulturní adaptace je definována jako dynamický proces, jímž si jednotlivci, při přesídlení do nového, neznámého či změněného kulturního prostředí, budují (či přetvářejí) a udržují relativně stabilní, vzájemné a fungující vztahy s tímto prostředím] (s. 31).

⁵ Young Yun Kimová se narodila v Soulu, v Jižní Koreji, kde také na Soulské národní univerzitě získala bakalářský titul. V roce 1970 se přestěhovala do Spojených států amerických, kde dokončila magisterské studium na University of Hawaii. Doktorát získala v roce 1976 na University of Evanston v Illinois. Young Kimová v současné době učí kurzy a řídí doktorské práce v oblasti mezikulturní a mezietnické komunikace. Její výzkum je zaměřen především na vysvětlení role komunikace během kroskulturního adaptačního procesu imigrantů. Young Kimová se tematikou kroskulturní adaptace zabývá již tři desítky let a teorii kroskulturní adaptace a role komunikace v tomto procesu přednáší na několika amerických univerzitách (Kim, 2003).

3.1. Proces adaptace v novém kulturním prostředí

Ve chvíli, kdy mladý člověk odjede studovat na delší časový úsek do zahraničí, vstupuje na půdu neznámé kultury a stává se tak pro své okolí „kulturním cizincem“. Jakožto člověk, do této doby žijící v odlišném kulturním prostředí, musí projít zdlouhavým a pro mnohé ztrastiplným procesem socio-kulturní a psychické adaptace. Mezinárodní migrace za studijními účely, nehledě na to, zda jde o pobyt na krátký či delší časový úsek, reprezentuje klasickou situaci, kdy nově příchozí prochází sérií změn, které zpravidla doprovázejí pocity zmatení a nejistoty.

Příchod zahraničních studentů do cizí země a studium na tamějších školách provází široké spektrum nových pocitů a zkušeností. Orientace v nové kulturní a společenské struktuře je v prvních měsících pobytu složitá a vyžaduje ze strany imigrantů vůli a úsilí. Řada z nově příchozích se podle Kimové v prvních měsících začne sama sebe ptát, zda bylo studium v zahraničí skutečně rozumným rozhodnutím, a začne přehodnocovat dosavadní názory a plány do budoucna. Některým se nepodaří dostatečně se přizpůsobit a zvyknout si na nové prostředí a svůj pobyt v zahraničí předčasně ukončí. Ty, které zůstanou, čeká období adaptace, jehož různé aspekty se pokusím na základě výsledků studií Young Kimové přiblížit na několika následujících stranách. Musím však předznamenat, že teorie Young Kimové vychází z amerického prostředí, a tudíž výsledky studií z tohoto prostředí nemusejí nutně zcela odpovídat zkušenosti česko-kazašské. Teorie kroskulturní adaptace Young Kimové zde slouží spíše k nastínění problematiky sociokulturní adaptace a k polemice.

Motivace k adaptaci ve velké míře závisí na tom, jak dlouhý pobyt ten který člověk v daném prostředí zamýšlí. Imigranti, kteří se rozhodnou v nové zemi zůstat natrvalo, musejí často od základu změnit své dosavadní životní návyky a docílit co nejlepšího souladu s novým prostředím. Stejně tak jako přijímací společnost si i oni musejí vybudovat úzký emocionální vztah k danému prostředí. Naopak lidé, kteří plánují v dané lokalitě pouze dočasný pobyt, se vyznačují velmi povrchním kontaktem s novou kulturou. Mnoho takových příchozích hledá pouze nové výzvy, chce získat vysokoškolský titul či si chce zlepšit renomé v očích lidí ve své domovské zemi. Takovéto důvody k mezinárodní migraci většinou neprovází přílišný zájem se adaptovat a přijmout hodnoty a normy nového prostředí. Zahraniční studenti usilující pouze o získání titulu tak mohou svou adaptaci minimalizovat například tím, že omezí svůj kontakt výhradně na spolužáky či přátele ze své rodné země. (Kim, 2003:358).

Kultura, která je nám od narození vštěpována skze každodenní interakci, verbální či neverbální komunikaci s příslušníky stejné kultury, je naším „domovem“. Postupně si osvojíme určité představy, způsob chování a jednání a podobný obraz reality a sebe sama, který sdílíme společně s ostatními. Tomuto procesu se obecně říká *enkulturace* (Kim, In Landis, 2004:340).

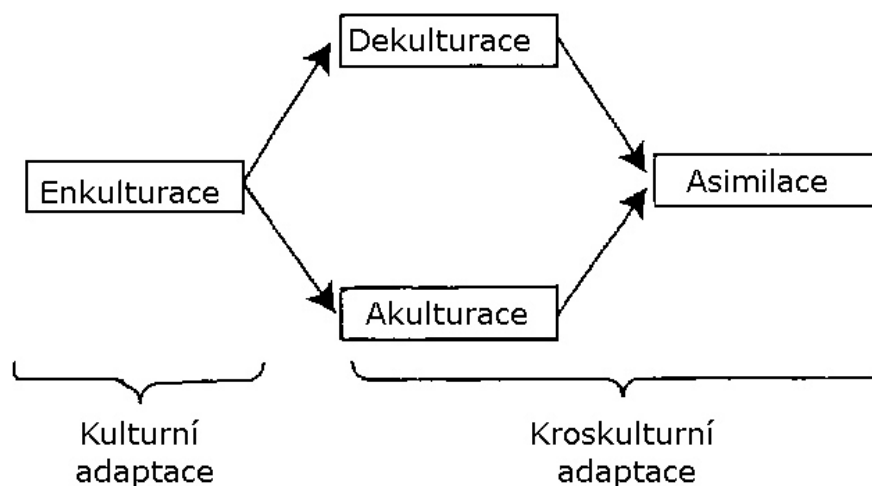
Když se člověk socializovaný v určitém kulturním prostředí (*enkulturace*) ocitne v nové lokalitě, která má jiné kulturní vzorce, než na které byl do té doby zvyklý, začne u něho probíhat proces *akulturace*⁶. Postupně začne v novém okolním prostředí odhalovat podobnosti a rozdíly. Seznámí se a přijme některé normy a hodnoty určitých skupin v přijímací společnosti. Toto nové učení probíhá souběžně s postupným „odnaučováním“ některých původních kulturních vzorců, přinejmenším v tom smyslu, že v určitých situacích reagujeme jinak, než dříve. Toto odnaučování původních zvyků se nazývá *dekulturace*. Během této postupné dynamické souhry *akulturace* a *dekulturace* procházejí nově příchozí procesem kroskulturní adaptace (Kim, In Landis, 2004:340).

Pojem *akulturace* Kimová definuje ve své knize *Becoming Intercultural : An Integrative Theory of Communication and Cross-cultural Adaptation* (2003) jako „*změnu chování jedince, jehož kulturní učení proběhlo v jedné kultuře a který převzal rysy kultury jiné*“ (s.22).

⁶ Velký sociologický slovník (1996) definuje termín *akulturace* takto: (z lat. a. = při; cultus od colere = pěstovat) – „proces soc. a kulturních změn, které vznikají v důsledku kontaktu různých kultur. Klasické vymezení pojmu *akulturace* společně předložili v roce 1935 R.Redfield, R. Linton a M. J. Heshovits. *Akulturace* podle jejich názoru zahrnuje jevy vzniklé v době, kdy skupiny jednotlivců pocházejících z různých kultur vstupují do stálého, bezprostředního kontaktu, který vede ke změnám v původních kulturních vzorech jedné nebo obou skupin. Z tohoto hlediska je *akulturace* spojená především s difúzí kulturních prvků a kulturních komplexů a s migrací etnik v prostoru. Na úrovni jednotlivce pak *akulturace* vystupuje jako proces sociálního učení“ (s. 47).

Schéma č. 1.

Klíčové pojmy doprovázející kroskulturní adaptaci



Zdroj: KIM, Y. Young - GUDYKUNST, B. W.: *Communication with Strangers : An Approach to intercultural Communication*. New York : McGraw-Hill Higher Education, 2003. s. 360.

Proces akulturatione a dekulturnace většinou provází vnitřní konflikt s vlastní identitou: na jedné straně si nově příchozí chce udržet staré zvyky a uchovat si identitu vlastní kultury a na druhou stranu by rád našel soulad se změněným prostředím (Kim, 2003:359). Jinými slovy řečeno, tento konflikt vzniká mezi potřebou akulturatione a rezistencí dekulturnace (Kim, In Landis, 2004:341).

Teoretický výsledek adaptačních změn je namířen směrem k *asimilaci*⁷, tj. stavu maximálně možnému sblížení vnitřních a vnějších podmínek s těmi, které jsou vlastní příslušníkům přijímací společnosti (Landis, 2004: 340). Někteří se podle Kimové snaží předejít pocitům vnitřního nesouladu pomocí odmítání, vyhýbáním se kontaktu s novou společností a stažením se do sebe. Tímto způsobem však těmto pocitům nelze předejít, neboť bez adaptace by nikdy nemohlo dojít

⁷ Velký sociologický slovník (1996) pojem *asimilace* definuje takto: „proces, jímž se nějaká společenská skupina, obvykle minoritní, migrující apod., prostřednictvím kontaktu stává součástí jiné, dominantní skupiny. Asimilace znamená na jedné straně plnou akceptaci minoritní skupiny skupinou majoritní, na druhé straně plnou akceptaci kultury majoritní skupiny skupinou minoritní. Proces a. může být alespoň zčásti oboustranný, jestliže se předpokládá, že v průběhu a. předává minoritní skupina některé své kulturní znaky skupině majoritní a to je integruje do svého vlastního kulturního systému. Plná a. znamená inkorporaci nových členů do dané společnosti tak, že nejsou odlišitelní od ostatních, „původních“ členů společnosti. Problém a. se stal předmětem systematického empirického i teoretického zkoumání v USA v souvislosti s rozsáhlou migrací. Krajiní ideologové amerikanizace migrantů požadovali nikoliv pouhou adaptaci, vnější přizpůsobení, ale úplnou a. v podobě splnutí. Přírozenější je proces a., který nejen ponechává minoritní skupině některé její specifické znaky, ale dokonce je přináší do kult. systému majoritní skupiny.

V českém prostředí je problém a. diskutován především v souvislosti s romskou otázkou, kde původní projekt úplné asimilace (nikoli akomodace nebo akulturatione) prakticky zcela zkolaboval“ (s.108).

k žádným evolučním změnám. Pocity disharmonie naopak hrají během adaptačního procesu významnou roli, neboť stimulují jedince k vnitřním změnám, díky nimž dosahuje souladu s okolním prostředím (s. 341).

3.2. Komunikace jako jádro adaptačního procesu

Klíčovou rolí během adaptačního procesu hraje podle Kimové (2003) komunikace. Podle jejího názoru dochází k adaptaci skrze a díky komunikaci. Stejně tak jako si museli domácí obyvatelé přisvojit kulturní vzorec skrze interakci s ostatními lidmi vlastní kultury, musejí si v průběhu času osvojit tyto kulturní vzorce i cizinci. Aby k tomuto mohlo dojít, musejí se účastnit komunikačních aktivit uvnitř okruhu hostitelské společnosti. Díky těmto zkušenostem získávaným během rozhovoru se cizinci postupně učí a vštěpují si symboly a znaky komunikačního systému přijímací kultury.

Roli komunikace během adaptačního procesu cizinců lze zkoumat ve dvou rovinách: jako osobní komunikaci a společenskou komunikaci. Podle Kimové u sebe skrze osobní komunikaci rozvíjíme způsoby chápání a reakce na naše okolní prostředí. V kontextu kroskulturní adaptace může být osobní komunikaci rozuměno jako procesu organizace zkušeností do srozumitelných, emocionálních operačních vzorců, které jsou shodné či slučitelné s kulturními vzorci nového prostředí. Komunikační vzorce cizinců tedy mohou být koncipovány v pojmech komunikačního systému přijímací společnosti, tzn. že jsou schopni komunikovat takovým způsobem, který je shodný s komunikačními kódy, pravidly a postupy fungujícími v přijímací kultuře. Jak si cizinci osvojují schopnost komunikace přijímací společnosti, zvyšuje se u nich možnost podílet se na procesech, které uvnitř této kultury probíhají. Podle Young Kimové (2003) míra schopnosti cizince komunikovat v kódech přijímací kultury reflektuje celkovou míru adaptace.

Jedna z nejzákladnějších adaptačních změn v osobní komunikaci (či v schopnosti komunikace v kódech nové kultury) se odehrává v poznávací struktuře skrze níž cizinci zpracovávají informace z okolního prostředí. Komunikace mezi cizincem a příslušníkem přijímací společnosti je úspěšná tehdy, když je cizinec schopen porozumět kategorizaci systému přijímací společnosti a přiřadit vlastní poznávací aktivity k těm novým.

Vzhledem k tomu, že nemají stejné kulturní předporozumění, cizinci často považují způsob myšlení lokální společnosti za nesrozumitelný. Tyto jejich obtíže vyvěrají z faktu, že během počáteční fáze kroskulturního adaptačního procesu bylo jejich vnímání přijímacího prostředí velmi povrchní a zjednodušené. Cizincovo

vnímání kulturních vzorců přijímací společnosti je velmi zkrácené četnými stereotypy. Způsoby myšlení, na které byli do této doby zvyklí, v novém prostředí přestávají fungovat a tato nejistota, a úzkost, která ji doprovází, jsou dvě základní výzvy, s kterými je cizinec na počátku adaptačního procesu konfrontován (Kim, 2003:362). Tento moment, jímž cizinec v novém prostředí prochází, charakterizovala i Dagmar Siegllová (In Bittnerová, 2006) ve své studii věnované adaptaci studentů z USA v českém prostředí, kde popsala nutnost studenta vykročit za hranice vlastního kulturního kontextu a vymanit se ze sevření již zmiňované zóny komfortu. Situace spojené s překračováním zóny komfortu jsou často charakterizovány poklesem duševní pohody a pocity podrážděnosti a úzkosti.

V průběhu času se cizinci naučí osvojovat si nejenom poznávací systém, ale také emocionální vzorce nové kultury. Emocionální či citové vzorce jsou zakotveny v estetice, ve vnímání, v motivacích, v postojích a hodnotách, které si daná kultura předává z generace na generaci.

Pokud se nově příchozí neztotožňuje s estetikou okolního prostředí, jsou pro něho první měsíce provázeny nepříjemnými pocity. Jedním ze způsobů, jímž cizinci kompenzují tyto pocity psychické disharmonie a nepohodlí, je omezení kontaktu s přijímací kulturou a sdružování se s krajany či omezení interakce na komunikaci s rodinami a přáteli ze svých mateřských zemích. Mnoho etnických komunit proto nabízí jako útočiště pro emocionálně a esteticky deprimované imigranty prvky jejich vlastní kultury, které jsou jim důvěrně známé – od jídla, jazyka, hudby a zábavy po společenské aktivity, jako je stýkání se v kostelích či společenských klubech. Přesto je to pouze nepřetržitý styk s lokální kulturou, který je schopen u cizinců vybudovat schopnost jí porozumět a díky tomu sdílet její pocity radosti, naděje, ale i bolesti, rozčilení a zklamání. Tuto schopnost si všichni cizinci vytvářejí metodou pokusu a omylu (Kim, 2003:365).

Druhou formou komunikace je komunikace společenská, skrze níž má cizinec možnost si osvojit poznávací a emocionální vzorce a způsob chování přijímací společnosti. Účast na komunikaci přijímací společnosti může probíhat v několika podobách- od prostého pozorování lidí na ulici nebo čtení nejrůznějších článků v novinách a časopisech až po aktivní setkání tváří v tvář. Všechny tyto formy společenské komunikace se pozitivně odrážejí na průběhu adaptačního procesu (Kim, 2003:364).

Při zvládání potíží a navazování nových společenských kontaktů může cizincům pomoci formální a neformální kontakt a vztahy s lokální kulturou. Stupeň cizincovy adaptace bychom mohli odvozovat ze stupně jeho mezilidských komunikačních aktivit. Imigrant, který se obklopuje především etnicky příbuznou sítí vztahů je povětšinou méně adaptován a méně schopen být součástí komunikačního systému

přijímací společnosti než jedinec, který se stýká především s členy přijímací společnosti. Důležitým indikátorem imigrantovy schopnosti komunikovat s hostitelskou společností je zároveň stupeň důvěrnosti jednotlivých navázaných vztahů se členy lokální společnosti.

Podle výsledků mnoha výzkumných šetření existuje významná spojitost mezi mírou adaptace a vzorcem mezilidských vztahů. Studie zabývající se zahraničními studenty poukazují na vztah mezi počtem členů přijímací společnosti v cizincově síti sociálních vazeb a jejich pozitivních vztahů k přijímací společnosti. Kimová (2003) zde jako příklad uvádí studii Sellitze a kol. (1963, In Kimová, 2004:365), který prováděl výzkum zahraničních studentů ve Spojených státech amerických a který ve svých závěrech uvedl, že studenti, kteří se stýkali hlavně se svými americkými spolužáky a navazovali s nimi úzká přátelství, dosahovali vyšší míry přizpůsobení novému kulturnímu prostředí než ti, kteří se s nimi stýkali méně, či neměli mezi členy lokální společnosti žádné přátele. Studenti, kteří navazují vztahy se členy přijímací společnosti tak vykazují vyšší stupeň spokojenosti v přijímací zemi. Nepříznivý efekt kontaktu cizinců s krajaný se ukázal být ještě silnější v případě, byli-li cizincovi krajaní sami špatně adaptováni.

Komunikační aktivity mezi příslušníky stejného etnika podle výzkumníků výrazně prodlužují celý adaptační proces. K tomuto závěru výzkumníci došli i navzdory faktu, že etnická komunita hraje v počátečních stádiích adaptačního procesu nově příchozích imigrantů velmi zásadní roli. Nově příchozí často považují emocionální a společenskou podporu a potřebné informace od svých krajanů, příbuzných či přátel za velmi nápomocné.

Na základě výsledků souvisejících studií dalších badatelů došla Young Kimová (2003) k závěru, že síť sociálních vztahů cizinců se v průběhu času vyvíjí - počáteční vztahy uvnitř vlastní etnické skupiny v průběhu času začínají doplňovat i vazby se členy přijímací společnosti. Z tohoto pohledu zapojení do vztahů s lidmi pocházejícími ze stejného kulturního prostředí posiluje projevy vlastní etnicity a po dlouhou dobu zpomaluje proces adaptace.

Mnoho studií zabývajících se životem imigrantů ve Spojených státech amerických ukázalo, že spolu s vývojem mezilidských vazeb s příslušníky jiného etnika se posiluje i sledování hromadných sdělovacích prostředků přijímací společnosti, které významně napomáhá adaptačnímu procesu. Podílení se na masmediální komunikaci uvnitř přijímací společnosti umožňuje cizinci dozvědět se o širším spektru rysů přijímací kultury, které nejsou lehce zjistitelné pouze z bezprostředního okolí. Skrze předávané zprávy, které reflektují usilí, historii, mýty, práci, hru a specifické otázky a události, zprostředkovávají masmédiá společenské hodnoty a normy a tradiční názory v širším, obecnějším měřítku (Kim, 2003:366).

V porovnání s informacemi zábavného charakteru je adaptace cizince, který je vystaven vlivu informačních médií, jako jsou zprávy, analýzy společenských otázek a komentáře, mnohem efektivnější a rychlejší. Setkání s členy přijímací společnosti a následná komunikace tváří v tvář může být pro některé cizince, kteří nejsou dostatečně vybaveni jazykovými schopnostmi, stresujícím zážitkem a tak se mohou záměrně stranit přímých setkání s rodilými mluvčími. Hromadné sdělovací prostředky proto poskytují alternativní, méně stresující cestu komunikace, díky nimž mohou cizinci s nedostačujícími jazykovými schopnostmi vstřebat řadu aspektů přijímací kultury.

Stejně tak, jako jsou k dispozici masmédiá přijímací společnosti, je možné naleznout i řadu médií jiných národností, které na daném území žijí. Mohou to být noviny, časopisy, videokazety, televizní programy na kabelových televizích či filmy dovezené přímo z domovské země. Velký informační kanál představuje zejména internet.

Kimová (2003) poukázala i na měnící se vztah k těmto médiím. Výzkumy prokázaly, že v průběhu času, kdy cizinci používají zejména hromadné sdělovací prostředky přijímací společnosti, se zmenšuje i jejich zájem o informace z masmédií zprostředkovaných jejich etnickou komunitou.

3.3. Role dispozic a prostředí

Jednou z predispozic, kterou je třeba mít při posuzování adaptačního procesu cizince na mysli, je stupeň *etnické blízkosti* cizince s dominantním etnikem většinové společnosti. Pokud se původní etnické charakteristiky cizince shodují s těmi, které převládají v přijímací společnosti, lze očekávat, že se během adaptačního procesu vyskytne méně potenciálních překážek. Naopak, čím nesourodější tato dvě etnika jsou, tím více těžkostem musí cizinec čelit. Rozdíly ve fyzickém vzhledu, jazyku, ve verbální a neverbální komunikaci, v pravidlech a normách společenského chování, v ekonomické a politické ideologii, stejně tak v náboženské víře, svátečnosti a rituálech patří mezi největší etnické rozdíly, které musí cizinec během adaptačního procesu překonat. Zvláštní význam má podle Kimové (2003) stupeň *nápadnosti* zjevných „etnických ukazatelů“, které zahrnují výrazný styl projevu a fyzické charakteristiky (např. barvu kůže, rysy ve tváři a tělesnou stavbu). Takovéto ukazatele, často přidávané k celkové „cizosti“ cizinců, hrají důležitou roli v následné komunikaci cizince s přijímací kulturou.

Potenciál k adaptaci je určován i demografickými charakteristikami, jako je věk a *míra dosaženého vzdělání*. Vzdělání se, nehledě na jeho kulturní kontext, jeví jako

faktor, který rozšiřuje naše duševní funkce a rozvíjí naši schopnost učit se stále něčemu novému a zvládat životní výzvy (Kim, 2003:370).

Velmi důležitou roli hrají během adaptačního procesu podle Kimové (2003) také podmínky existující v přijímací společnosti. Zkušenosti dvou velmi podobných jedinců žijících ve dvou různých kulturních prostředích, se tedy budou různit. Silné nepřátelství vůči určité etnické skupině minimalizuje vnímavost přijímací společnosti vůči jednotlivcům patřícím do této skupiny a tento fakt pro ně výrazně znesnadňuje jejich vzájemnou komunikaci.

III. KAZAŠŠTÍ STUDENTI – VÝCHODISKA KONTAKTŮ

1. Republika Kazachstán – stručná charakteristika

Kazašská republika, či krátce Kazachstán, je rozlehlá⁸, řídko obydlená oblast ve střední Asii s obrovskými zásobami ropy, ložisek zemního plynu, zlata, mědi, uranu a mnoha dalších vzácných kovů. Byl druhou největší svazovou republikou bývalého Sovětského svazu a dnes je druhou největší republikou SNS⁹. Svou nezávislost získal 16. prosince 1991 (Uherek, 2003:13).

Kazaši¹⁰ jsou turkického původu, potomci nomádských kmenů, které osídlili území dnešního Kazachstánu v 6. století. První náznak vládního zřízení na tomto území se objevil v 8. století, kdy zde vznikla konfederace několika turkotatarských kmenů. V této době začali na území pronikat Arabové, kteří s sebou přinesli islám. Nadcházející staletí se nesla ve znamení bojů mezi jednotlivými turkotatarskými kmeny, kteří mezi sebou bojovaly o nadvládu. Nestabilní situace později využil Čingischán, který v letech 1219 – 1221 na území dnešního Kazachstánu vpadl se svými mongolskými nájezdníky¹¹. Začátkem 16. století došlo k vytvoření chanátů¹² sjednocením hlavních kmenů a do tohoto období je kladen začátek formování kazašské národnosti. V 17. století vznikla tři hlavní kazašská kmenová uskupení (tzv. Velká, Střední a Malá horda), která kontrolovala rozsáhlá pastevecká území. Členění kazašské společnosti, založené na příbuzenských svazcích, se zachovalo do současnosti a hraje důležitou roli při utváření společenských kontaktů (Uherek, 2003:14).

V 18. a 19. století se jednotliví chánové hord rozhodli pod tlakem mongolských nájezdů požádat o pomoc ruského cara. Na území hord se začalo zavádět ruské administrativní členění a ruská vojenská jurisdikce a v roce 1846 se Kazachstán stal součástí Ruska. Na jihovýchodě země byla v roce 1854 založena ruská vojenská základna, která vyrostla v pozdější bývalé hlavní město Kazachstánu Alma-Atu¹³

⁸ Kazachstán je se svou rozlohou 2 717 300 km² 9. největším státem na světě (Robbins, 2008).

⁹ Označení SNS je zkratka pro Společenství nezávislých států, které vzniklo rozpadem SSSR v roce 1991. Kazachstán se stal svazovou republikou v roce 1936. (Uherek, Z.: *Češi z Kazachstánu a jejich přesídlení do České republiky*, Praha Etnologický Ústav, 2003).

¹⁰ Kazachy se potomci nomádů začali označovat až někdy v polovině 15. století. Slovo „kazach“ pravděpodobně pochází z tureckého slova *qaz* a znamená „toulat se“. Jiné vysvětlení pojmenování tohoto národa vychází z příběhu o překrásné bílé stepní huse, ze které se stala princezna a ta porodila prvního Kazacha. *Kaz* turecky znamená husa a *ak* bílá (Robbins, 2008:83).

¹¹ Zdroj: Cizinci v České republice – Stránky Ministerstva práce a sociálních věcí o integraci cizinců – Kazachstán. <http://www.cizinci.cz/clanek.php?lg=1&id=169> (4.1.2009)

¹² Slovo *chanát* je odvozeno od tzv. *chánů*, což byli vládci jednotlivých turkotatarských kmenů. Blíže: Cizinci v České republice – Stránky Ministerstva práce a sociálních věcí o integraci cizinců – Kazachstán. <http://www.cizinci.cz/clanek.php?lg=1&id=169> (4.1.2009)

¹³ Mezi osmým a devátým stoletím tudy vedla Hedvábná stezka a samotné město bylo založeno v roce 1854 jako pevnost s názvem Věrnýj. Pevnost ovládali kozáci a byla jedním z nejvzdálenějších bodů na mapě expandujícího carského Ruska. Po Velké říjnové revoluci bylo město přejmenováno na Alma-Atu,

(Uherek, 2003:13-14). Z Ruska začal na území Kazachstánu proudit velký počet rolníků, kteří se usazovali převážně na severu země a počet nově příchozích postupně převyšoval počet původních kazašských obyvatel.

Po roce 1917 byla postupně celá oblast ovládnuta komunistickou mocí a od roku 1920 vytvořila Kyrgizskou autonomní sovětskou republiku¹⁴. O pět let později byla republika přejmenována na Kazašskou autonomní sovětskou republiku.

V období druhé světové války se Kazachstán stal územím, kam byly evakuovány mnohé průmyslové závody i obyvatelé ze západních oblastí Sovětského svazu, v nichž probíhaly boje. Válečné události a snaha o zemědělskou kultivaci rozsáhlých málo osídlených stepních oblastí Kazachstánu měly za následek velké demografické změny a změny v etnické struktuře země. Do Kazachstánu bylo během první poloviny 20. století deportováni Poláci, Korejci, Ujguři, Rusové, Němci, Řekové a i několik desítek Čechů z Besarábie¹⁵. Zatímco v polovině 19. století představovali Kazaši 91,4% populace, v 60. letech 20. století jich bylo pouhých 29,8%. Teprve při sčítání lidu v Sovětském svazu v roce 1989 se zastoupení Kazachů dostalo na první místo a dosáhli 40% oproti 38% Rusů. Původní převaha nekazašského obyvatelstva se projevila v jazykové sféře používáním především ruského jazyka¹⁶. Po rozpadu Sovětského svazu v roce 1991 se velká část etnicky nepůvodního obyvatelstva začala stěhovat do zemí svého původu (Uherek, 2003:18).

Po pokusu o převrat v SSSR v roce 1991 vyhlásil Kazachstán jako jedna z posledních svazových republik svou nezávislost. Hlavním městem státu byla tehdy Alma-Ata. V červenci 1994 se však prezident Nazarbajev rozhodl, že přesune hlavní město z jihovýchodu země do rozlehlé stepní oblasti v centrální části státu, neboť Almaty, vklíněná mezi vrcholy hor, podle něj, nepředstavuje velký potenciál k dalšímu územnímu rozšíření a politická nestabilita, jež zmítala v 90. letech okolními zeměmi (Kyrgyzstán, Tádžikistán a Uzbekistán), představovala pro hlavní město ležící v blízkosti hranic zbytečné nebezpečí. V roce 1997 se tak hlavním městem stala Astana¹⁷ (Robbins, 2007:101).

Kazaši byli první ze států Střední Asie, kteří si v polovině 19. století uvědomili vlastní národní, čistě kazašskou identitu. Na vzniku této národní identity se podílelo několik faktorů: hrdost a pocit nadřazenosti nad usedlými skupinami ze strany

což v překladu znamená „Otec jablek“, neboť šlechtěná podoba dnešních jablek pochází právě z Kazachstánu. Po získání nezávislosti bylo město přejmenováno na Almaty, což lze nepřesně přeložit jako „jablkovost“. V tomto kontextu je rovněž zajímavé, že kazašsky se slovo muž řekne *adam*. (Robbins, 2008:20, 35).

¹⁴ Rusové tehdy označovali Kazachy termínem Kyrgyzové. Zdroj: Ondřej Ditrych: Vymyslet si středoasijské národy ... (1924-2004). <http://www.navychod.cz/?req=print&id=292> (12.2.2009).

¹⁵ Nyní Moldávie. (Uherek. Z. Češi z Kazachstánu a jejich přesídlení do České republiky, Praha : 2003)

¹⁶ Kazaština byla tehdy rovněž jazykem úředním, ale téměř se nepoužívala. (In Uherek. Z. Češi z Kazachstánu a jejich přesídlení do České republiky, Praha : 2003)

¹⁷ Astana doslova znamená „hlavní město“. Původní název města zněl Akmola, později Celinograd (Uherek, Z.: Češi z Kazachstánu a jejich přesídlení do České republiky, Praha Etnologický Ústav, 2003). Akmola znamená „bílý hrob“ – důvodem byla barva místní půdy (Robbins, 2008:101).

nomádů; dlouhá tradice moci spadající až po Mongolskou říši; a existence původní, čistě kazašské kultury včetně krásné literatury a početné a vysoce vzdělané kazašské elity (Lewis, 2006:381).

Kazaši byli až do 30. let 20. století převážně nomádi. Jak uvádí Robbins (2008) „zcela nomádkým životem žilo pouze deset procent kazašské populace, ale nejméně šedesát procent populace tak žilo během léta, kdy se stády kočovali po stepi. Většina nomádů měla svá stálá zimoviště s dřevěnými domy a stejně tak i stálá místa, kde trávili léto“ (s. 28). Za Stalinovy vlády však byli podrobeni tvrdému programu usazování a nucení k práci ve státem vlastněných statcích, kterým se říkalo kolchozy. K likvidaci nomádkého života měl Stalin závažné důvody: Kazachové tradičně lpěli na hierarchickém systému založeném na přísném oddělení klanů. Svazky mezi rodinami byly posvátné a nedotknutelné. Mladší vzhlíželi ke starším a obdivovali je, děti byly vychovávány k úctě k rodičům a k ženám. Komunistická strana brzy odhalila, že pokud chce v zemi mít politický vliv, musí toto tradiční uspořádání rozbít. Země tradičně patřící nomádům byla zkonfiskována a převedena pod kolchozy. Během prvních měsíců kolektivizace docházelo k častým povstáním a ztráty na životech tehdy přesáhly milion, tedy celou čtvrtinu tehdejšího obyvatelstva. Do roku 1935, kdy byla kolektivizace ukončena, byl tradiční způsob života nomádů zcela zlikvidován a velké skupiny kazašského obyvatelstva povražděny či vyhladověny k smrti (Robbins, 2008:28 – 31). Myšlenka kmenového uspořádání se i přesto do jisté míry zachovala do dnešních dní a stále přetrvává v povědomí kazašského obyvatelstva (Lewis, 2006:382).

Kazašské kultuře dominuje sunnitský islám, který začal na území Kazachstánu pronikat z jihu v 8. století, ale teprve v průběhu 14.- 15. století ho začali akceptovat i horní vrstvy. Carské úřady islám zpočátku podporovaly, postupně se však jeho vliv snažily omezovat (Uherek, 2003:15). Vedle muslimské víry se udržují i některé z dřívějších náboženských projevů – pověry, čarodějnictví a někde je možné zachytit dokonce i stopy šamanismu (Lewis, 2006:382). Kazaši jsou, navzdory tomu, že jsou muslimové, poměrně málo pravověrní a někteří se stále modlí k duchům svých prapředků – k ohni, slunci a obloze (Robbins, 2008:88).

Od roku 1989 byl kazašský jazyk prohlášen vedle ruštiny za úřední jazyk v republice a potvrzen zákonem v roce 1993 jako jediný úřední jazyk. Ruština zůstala jako interetnický komunikační prostředek, i když se v praxi vedle kazaštiny používá jako jazyk pro úřední styk dodnes (Uherek, 2003:19).

Otázka jazyka je v dnešním Kazachstánu velmi aktuální. Současná vládní politika se snaží kazašský jazyk prosadit za každou cenu ve všech sférách a mladí lidé, nehledě na svůj etnický původ, mají problém vyrovnat se jazykovým požadavkům v práci či ve škole. Mladí Kazaši, především ti z velkých měst, kazašsky

většinou běžně nemluví a pokud ano, tak pouze v rodinném kruhu. Nynější situace v Kazachstánu je pro ně nepříznivá, neboť jsou nuceni, pokud si chtějí ve své zemi najít dobré zaměstnání, své nedostatečné znalosti kazašského jazyka stůj co stůj doplnit. Pro některé mladé Kazachy tak může být jedním z východisek z této komplikované situace právě studium v zahraničí a snaha nalézt uplatnění v některých z nadnárodních korporací.

2. Ruský jazyk jako stigma

Jak jsem již zmínila v předešlých několika kapitolách věnujících se problematice kroskulturní adaptace, adaptační proces, jímž cizinci v novém kulturním prostředí procházejí, je ovlivněn několika různými faktory. Mezi ty nejvýznamnější patří i vliv prostředí, ze kterého ten který jedinec pochází a etnická identita, ke které se hlásí. Adaptace cizinců v novém prostředí je v neposlední řadě ovlivněna i přístupem většinové společnosti vůči dané etnické skupině cizinců a její migrační politikou (Drbohlav, In. Šišková, 2001:23).

Postoje české, resp. československé veřejnosti vůči Sovětskému svazu, prošly v průběhu minulého století řadou výrazných změn, které zanechaly v podvědomí mnoha Čechů stopy až do dnešních dní. Prvním vystřízlivěním byla válečná léta dvou světových válek, kdy čeští legionáři přicházeli do kontaktu s realitou Sovětského svazu. Druhou, v řadě Čechů dodnes trpce pociťovanou událostí, byla okupace vojsky států Varšavské smlouvy v srpnu 1968. Sovětská okupace zcela změnila pohled československé veřejnosti na Sovětský svaz - Sověti již nebyli vnímáni jako osvoboditelé, nýbrž jako okupanti. Nenávist a nedůvěra, kterou tato intervence Rusů do ČSSR způsobila, je v českých zemích do jisté míry patrná dodnes a obrací se nejenom na Rusy, ale i na příslušníky států bývalého SSSR, nehledě na jejich vlastní identitu a etnickou různost.

V povědomí mnoha Čechů se vše ruské a ruskymluvíci jeví jako nechtěné a nežádoucí, jako předzvěst něčeho neblahého. Toto stigma se bezprostředně přenáší na všechny národy, které spojuje ruský jazyk. S touto nelehkou pozicí tak musejí bojovat nejenom Rusové, ale i mladí ruskymluvíci Kazaši.

V tomto kontextu je zajímavé podívat se i na vztahy rusko-kazašské. Ačkoli se Kazaši mohli po celá dvě staletí cítit Rusy utlačováni a kvůli politice carského Ruska a především pak Ruska socialistického byli připraveni o řadu důležitých prvků vlastní kazašské identity, jako byl tradiční způsob života a kazašský jazyk, přesto, jak cituje Robbins (2008) jednoho ze svých kazašských průvodců, *„Kazaši vůči Rusům žádný odpor necítí. Lidé tady moc dobře vědí, že ty věci se děly kvůli systému. A*

postihovalo to Rusy stejně jako Kazachy. Nám Kazachům bylo vždy jasné, že náš krutý osud nemají na svědomí Rusové. Mohl za to stát“ (s. 42). Kazaši se tak naučili koexistovat nejen s Rusy, ale i s řadou dalších národností, které byli do Kazachstánu deportováni – s Čečenci, Turky, Němci nebo třeba s Korejci.

Naproti tomu R.D. Lewis (2006:381) uvádí, že vztah vůči Rusům se v Kazachstánu blíží spíše k antipatiím, které pramení v nedávné minulosti. V tomto ohledu lze však za pozitivní, ztmelující faktor označit ruský jazyk, který napomáhá vnitřní soudržnosti jednotlivých národností, které v Kazachstánu žijí.

3. Hodnoty Kazachů v porovnání s hodnotami Čechů

Christopher Robbins (2008:29, 43) zmiňuje ve své knize o Kazachstánu jako jednu ze základních morálních hodnot Kazachů úctu ke starší generaci. Podle jeho názoru může vážnost, ve které mladší Kazaši chovají starší generaci, vést k menšímu mezigeneračnímu napětí a k většímu porozumění, než je tomu na Západě. Děti jsou odmalička učeny respektovat starší, chovat v úctě své rodiče a ženy.

Tradiční způsob života nomádů, jenž se odehrával v sedlech koní a na cestách, vtiskl jejich potomkům určité hodnoty, jež jsou v Kazachstánu patrné do dnešních dní. Robbins (2008) vyzdvihuje zejména kazašskou pohostinnost a štědrost, dále toleranci a respektování lidí s jiným vyznáním a etnickým původem, národní hrdost a úctu ke stáří.

Richard D. Lewis, jeden z předních britských lingvistů a specialistů na kroskulturní a jazykový trénink, nabízí ve své knize *When Cultures Collide* (2006) stručného průvodce jednotlivými kulturami, mezi nimiž je i kultura česká a kazašská. Jako hlavní kazašské hodnoty uvádí silné příbuzenské kmenové vztahy, odvahu a hrdinství, hrdost na svou minulost, úctu ke stáří a pohostinnost k cizincům.

Ačkoli hodnoty Kazachů a Čechů, které Richard D. Lewis (2006) vyjmenovává, nejsou postaveny tak, aby je šlo vzájemně porovnávat, pokusila jsem se je pro lepší představu sestavit tak, aby se, tam kde to lze ukázat, projevil kontrast mezi těmito dvěma odlišnými kulturami.

Tabulka č.1

Hodnoty Kazachů a Čechů podle R.D. Lewise

Kazaši	Češi
Silné příbuzenské kmenové vztahy	Individualismus, kreativita
Dobrodružství	Tolerance, pořádek, spořivost
Odvaha a hrdinství	Pragmatismus, rovnostářství
Láska ke koním	Láska k hudbě a divadlu
Hrdost na svou minulost	Flexibilita
Nomádká tradice	Obliba učení
Obliba fyzických zápasů	Smysl pro humor
Úcta ke stáří	Trvalá přátelství
Vřelost a pohostinnost k cizincům	Morálka, Pracovní etika

Zdroj: R.D. Lewis *When Cultures Collide* : Leading across cultures. London : 2006

Čechy Lewis (2006) charakterizuje jako pozorné posluchače a milovníky hudby a divadla. Zmiňuje rovněž jejich spolehlivost, disciplínu a loajalitu a smysl pro humor s nádechem sarkazmu. Jednou z hlavních charakteristik je i smysl pro pořádek a spořivost, jež může kontrastovat právě v porovnání s touhou po dobrodružství, odvahou a hrdinstvím, jež se objevuje mezi hlavními charakteristikami Kazachů.

4. Terciální vzdělávání cizinců v ČR a související legislativa

Cizinci mají v oblasti vzdělávání stejná práva a povinnosti jako občané České republiky. Jak je uvedeno na stránkách ČSÚ, náleží cizincům právo na vzdělání podle Listiny základních práv a svobod¹⁸. Podmínkou k bezplatnému studiu na českých školách, je znalost českého jazyka a úspěšné složení přijímacích zkoušek.

Největší počet cizinců studujících v České republice studuje na vysokých školách. Od akademického roku 2002/2003 se počet cizinců studujících na českých vysokých školách více než ztrojnásobil. Cizinci studují především v bakalářských a magisterských studijních programech prezenční formou a tvoří 7,6 % všech studentů vysokých škol. Počty studentů zavisejí na počtu poprvé nově přijatých ke

¹⁸ Zdroj: http://www.czso.cz/csu/2007edicniplan.nsf/o/1414-07-2007-4_vzdelavani_cizincu (2.1.2009)

studiu v jednotlivých letech - cizinci tvoří 8,7% všech poprvé zapsaných na vysoké školy. Z celkového počtu absolventů vysokých škol je celkem 5,7 cizinců.

Nejvíce cizinců studuje na vysokých školách v Praze a Brně, nejčastěji se jedná o studenty ze Slovenska. Po roce 2000 stoupl počet studentů z bývalých států Sovětského svazu (Rusko, Ukrajina, Bělorusko, Kazachstán a další).

K právním předpisům Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR (MŠMT ČR), jimiž se řídí vzdělávání cizinců patří:

- Zákon č. 561/2006 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), § 20 Vzdělávání cizinců;
- Zákon č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách);
- Pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k zajištění kurzů českého jazyka pro azylanty čj. 21 153/2000-35 (vydáno 4.6. 2000, účinnost od 1.7. 2000, uveřejněno ve Věstníku MŠMT ČR č. 7/2000.

Studium cizinců na vysokých školách se řídí zákonem č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách); Cizinec má možnost studovat na české vysoké škole za stejných podmínek jako student, který je občanem ČR, tj. v českém jazyce. V případě, že veřejná vysoká škola uskutečňuje studijní program v cizím jazyce, stanoví mu poplatek za studium v programech bakalářského, magisterského nebo doktorského studia. Stejně tak jako český student si cizinec musí hradit rekvalifikační studium, program celoživotního vzdělávání či univerzitu třetího věku. Podmínkou k přijetí zahraničního studenta je ukončení středoškolského studia a úspěšné složení přijímacích zkoušek v českém jazyce a následné studium v českém jazyce¹⁹.

Veškeré podmínky studia cizinců jsou stanoveny ve školském zákoně²⁰, v § 20, kde jsou vymezeny podmínky vzdělávání cizinců. Zákon rozlišuje zahraniční studenty na občany Evropské Unie a na cizince z tzv. třetích zemí. Druhým zmiňovaným je umožněno studovat na českých školách pouze v případě, že prokáží oprávněnost pobývat na území České republiky.

¹⁹ Filipová, P. Vysoké školy. 2006. <http://www.domavcr.cz/rady-pro-zivot-v-ceske-republice/vzdelavani/vysoke-skoly> (15.2.2009)

²⁰ Do Školského zákona je možno nahlédnout na této webové adrese: http://www.msmt.cz/uploads/soubory/zakony/Uplne_zneni_SZ_317_08.pdf (22.12.2008)

5. UniPrep

V této kapitole se budu odvolávat přímo na ředitele programu UniPrep, pana Ing. Richarda Smejkal, který mi poskytl rozhovor. Richard Smejkal mi během našeho setkání vysvětlil nejen hlavní myšlenku a cíle UniPrepu, ale přiblížil mi i okolnosti, které vedly k jeho vzniku, a podělil se i o své vlastní zkušenosti s kazašskými studenty.

UniPrep vznikl v roce 1999 na půdě CERGE²¹, což je vysokoškolský ústav Univerzity Karlovy v Praze, jenž se zaměřuje na ekonomický výzkum a doktorské vzdělávání. *„Cílem CERGE bylo dát pod patronací Světové banky vzdělání studentům z přechodových ekonomik v oblasti ekonomie a doktorské ekonomie a dát jim natolik kvalitní a smysluplné vzdělání, že se poté vrátí zpět do svých zemí a tam budou pracovat na ministerstvech, v bankách, na státních úřadech a povedou ekonomiku dané země k lepším zítřkům“*, říká ředitel UniPrepu Richard Smejkal.

UniPrep vznikl na podobné myšlence. Měl zajistit možnost vzdělávání studentů z těchto přechodových ekonomik i v České republice. Studenti zde získají kvalitní vzdělání a to využijí k tomu, aby přispěli své zemi a pokračovali s kariérou tam. Asi 70% dnešních studentů UniPrepu jde, podle Smejkala, po této trajektorii. Jejich cílem není změnit adresu svého bydliště natrvalo, ale přijet do Evropy, získat evropské vzdělání a s tímto evropským vzděláním se vrátit domů. V jejich domovských zemích je poptávka po takovém vzdělání a profilaci poměrně velká. *„Hledat příčiny, proč tam taková poptávka je, je poměrně jednoduché, protože jejich vzdělávací systém není rozvinutý, zatím se netransformoval, je pouze věrnou kopií nebo pokračováním starých sovětských systémů a to se týká nejenom obsahu studia, ale někdy bohužel i metodiky a všech dalších atributů, které s tím souvisejí“*, říká Smejkal o důvodech a motivacích, které vedou rodiče kazašských studentů k tomu, aby hledali pro své děti jiné možnosti vzdělávání, než ve své domovské zemi.

Jak Richard Smejkal uvedl, Kazachstán je země, která je už od poloviny 90. let pod silným tlakem zahraničních západních investorů a západního kapitálu především ze Spojených států a západní Evropy. Mezi těmito investory panuje silný konkurenční zápas, kdo v těchto zemích získá lepší obchodní pozice. Tento zápas se nepřímo týká i vzdělání: *„Zahraníční filie nebo podniky se zahraniční účastí v těchto státech hledají studenty, či lépe řečeno, budoucí pracovníky, kteří mají*

²¹ CERGE je zkratka anglického názvu „Center for Economic Research and Graduate Education“ čili „Centrum pro ekonomický výzkum a doktorské studium“. Bylo zřízeno výnosem rektora ze dne 1. října 1993 jako vědeckopedagogické pracoviště Univerzity Karlovy. Právním předchůdcem CERGE bylo CERGE Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy (FSV), založené výnosem děkana FSV ze dne 22. března 1991. Další informace o CERGE je možné nalézt v jeho Organizačním řádu na této webové adrese: http://www.cerge.cuni.cz/about/documents/pdf/OR_CERGE.pdf (24.1.2009).

kvalitní západní vzdělání. To je důvod, proč je v těchto zemích zájem o evropské vzdělání. Země, které se tam účastní soutěže a boje o investice, nabízejí své vlastní modely vzdělání, své vysoké školy a studijní programy, nicméně všechny tyto studijní programy mají dva velké mínusy. Prvním mínusem je to, že jsou drahé, a druhým to, že jsou jazykově nedostupné, protože jsou buď v angličtině, v němčině nebo ve francouzštině. A jazyková vybavenost v zemích, o kterých mluvíme, byla, je a zřejmě ještě určitou dobu bude, dosti slabá", dodává Smejkal k okolnostem, jež vedly k myšlence založení UniPrepu.

Program UniPrep a jemu podobné programy v ČR, které se soustřeďují na přípravu studentů ze zemí bývalého Sovětského svazu, nabízejí studium za přijatelné ceny a ve slovanském jazyce, který je studentům blízký. UniPrep, je podle slov jeho ředitele poměrně unikátním projektem, neboť studentů zde od jeho založení několikanásobně přibývá a jak uvádí: *„I při započtení nákladů na získání jazyka, což jsou třeba placené přípravné kurzy v rámci UniPrepu, i to všechno znamená, že jsme několikanásobně levnější než Západní Evropa“.*

V současné době studuje v programu Uniprep ročně okolo sedmdesáti až osmdesáti studentů z Kazachstánu. Smejkal zmínil oboustranné prospěchy, tj. jak pro ČR, tak pro Kazachstán, které plynou z programu UniPrep, nebo z myšlenky vzdělávat cizince u nás: *„Pro Kazachstán je to zřejmé - student získá kvalitní evropské vzdělání a s tím vzděláním se vrací zpátky domů, kde je, buď svými schopnostmi nebo svými konexemi, schopen získat dobrou, kvalitní práci ve firmách se zahraniční účastí, kde jsou velmi žádáni, anebo ve státních strukturách – v prezidentské kanceláři, na ministerstvech, v evropských rozvojových bankách“.* Přínos pro Českou republiku spočívá nejenom v utužování vzájemných vztahů a potenciální spolupráci obou zemí v budoucnu, ale také ve finančním přínosu, který souvisí s exportem vzdělání. *„Všichni tito studenti tady utrácejí, chodí do kina, bydlí, jedí, spí, jezdí na výlety a to dělají třeba 5 let a po dobu toho svého pobytu platí DPH. Náklady na živobytí cizince se ročně pohybují okolo dvouset tisíc, dvěstě padesáti tisíc korun, což je při sazbě DPH nějakých 40 tisíc korun, což je téměř výška normativu, který Česká republika, ministerstvo školství potažmo dává jednotlivým fakultám za každého cizince, který, se tam učí“.* Dalším efektem vzdělávání cizinců, který je přínosný pro Českou republiku, je podle Smejkala navazování vzájemných přátelských vztahů obou zemí: *„Pokud vzděláte zahraničního studenta a tento zahraniční student odjede zpátky do své země, stává se de facto velvyslancem České republiky v dané zemi. To je ten hlavní efekt, který se České republice dlouhodobě vrací“.* Zahraniční studenti si tak kromě nových zkušeností a vysokoškolského titulu odvázejí zpět domů i vzpomínky a jejich vztah k České

republice nabývá nových rozměrů. Tato náklonnost pak působí pozitivně při pracovní spolupráci obou zemí.

Co se složení studentů Uniprepu týče, podle zkušeností jeho ředitele, pochází většina ze zabezpečených rodin, nicméně existují i studenti, resp. jejich rodiče, kteří si na zajištění studia v ČR pro své děti vzali studijní úvěr. Jejich cílem je získat kvalitní vzdělání, aniž by je k České republice poutala nějaká zvláštní náklonnost. Ta bývá, jak uvedl Smejkal, spíše u jejich rodičů, neboť si mnozí z nich pamatují Českou republiku, nebo Československo z dob socialismu. Pro starší generaci Kazachů je Česká republika evropskou zemí, která je však pořád poměrně blízko nejenom geograficky, ale také kulturně a mentalitou.

IV. ADAPTACE KAZAŠSKÝCH VYSOKOŠKOLÁKŮ (EMPIRICKÁ ČÁST)

Jak již bylo zmíněno v předcházejících kapitolách v teoretické části práce, studium na vysoké škole v zahraničí není jednoduchou záležitostí. Pokud se jednou student rozhodne pro studium v zahraničí, musí počítat s řadou nepříjemností, které se začnou vynořovat ve chvíli, kdy bude muset opustit bezpečí skupiny krajanů, s nimiž absolvuje první přípravné kurzy. Zejména po ukočení jednoletého přípravného programu, které v případě mnou kontaktovaných Kazachů zajišťuje program UniPrep, začne být kontakt s přijímací společností intenzivnější a vyžaduje ze strany studentů aktivnější snahu o přizpůsobení se novému prostředí. Jak uvádí Dagmar Siegllová (2006) na příkladě adaptace studentů z USA v české společnosti, při dlouhodobých studijních pobytech v zahraničí se studenti musejí naučit pohybovat v novém prostředí samostatně a nemohou se již spoléhat na záštitu zprostředkovatelského programu. Vnímání okolního světa podle svého vlastního kulturního kontextu se v této době stává nedostatečným a je potřeba zapojit i perspektivu druhé kultury. Do jaké míry se daří kazašským studentům v českém prostředí adaptovat, je otázkou pro empirickou část mé práce.

1. Cíl práce a formulace výzkumných otázek

Cílem mého výzkumu je sonda do životů několika kazašských absolventů programu UniPrep, kteří nyní studují na Fakultě humanitních studií UK, Matematicko-fyzikální fakultě UK, Vysoké škole ekonomické v Praze či na soukromé vysoké škole University of New York in Prague²²; Zaměřuji se na některé aspekty procesu sociokulturní adaptace, kterou zde procházejí. V rámci tohoto zkoumání se budu snažit objasnit následující otázky:

1. Z jakých důvodů se kazašští studenti rozhodují pro studium právě v České republice?
2. Jak ovlivňují komunikační schopnosti v jazykových kódech přijímací společnosti úspěšnou adaptaci zkoumané skupiny na české prostředí?

²² Dvě fakulty University Karlovy a Vysoká škola ekonomická v Praze jsou školy veřejné, na kterých výuka probíhá v českém jazyce a University of New York in Prague je školou soukromou, kde výuka probíhá v angličtině.

3. Jaké prvky z české kultury²³ pronikají do jejich každodenního života a sociálních vazeb a v jakých aspektech života se od české společnosti a jejího způsobu života naopak separují?
4. Jaké jsou jejich plány po dokončení studia? Je pro ně ČR konečnou destinací a Češi prioritním vzorem, zejména ve vztahu k jejich konečné destinaci?
5. Touží kazašští studenti zapadnout v českém prostředí a nalézt si české přátele či si vystačí v pražské komunitě krajanů a dalších rusofonních národností?
6. Jak Kazašští studenti reflektují českou společnost a Čechy?
7. Pociťují kazašští studenti v českém prostředí negativistické postoje²⁴ ze strany české společnosti?
8. Funguje teorie Young Yun Kimové, konkrétně otázka komunikačních schopností jakožto indikátoru stupně adaptace a vliv dispozic a prostředí i ve vztahu česká společnost - Kazaši?

Mým cílem není monitorovat celý adaptační proces deseti respondentů, tj. od jejich příjezdu do ČR až po průběh studia na vysoké škole. Zaměřuji se na období jejich vysokoškolských studií a počáteční aspekty adaptačního procesu v ČR, jako je například počáteční kulturní šok, budu se svými respondenty probírat pouze retrospektivně.

Tato práce nemá ambice, ani prostředky k zmapování celkové situace, týkající se adaptace kazašských studentů na poli terciálního vzdělávání v České republice. Svůj výzkum omezují na velmi specifickou skupinu studentů z Kazachstánu, kteří prošli přípravou školy UniPrep a kteří nyní studují na vysokých školách v Praze.

Vybrané vysoké školy představují naprosto odlišná akademická prostředí. FHS a do jisté míry i VŠE a MFF UK poskytují studentům každodenní kontakt s českým jazykem, kulturou a historií, zatímco na UNYP, kde se střetává mnoho různých národností, probíhá veškerá výuka v anglickém jazyce a plán výuky se dotýká českého prvku jen zřídka. Mou snahou bude, kromě jiného, poukázat na to, jaké

²³ Konkrétně jazyk, morálka, jednání a zvyky.

²⁴ Jak uvádí Dušan Drbohlav v knize *Integrace cizinců v ČR, je v ČR stále patrný negativistický pohled vůči všemu „ruskému“, resp. „sovětskému“*. Tato averze podle něj pramení především z nezapomenutelného vpádu spojeneckých vojsk v roce 1968 a velmi často přitom tato antiruská vlna splývala a splývá s vlnou „antisovětskosti“, a tak negativistické postoje mohou mnohdy postihovat i reprezentanty dalších postsovětských zemí (Drbohlav, Dušan; Jaňská, Eva; Šelepová, Pavla. *Ukrajinská komunita v České republice*. s. 89-98. In: *Mensiny a migranti v České republice*. I. Praha : Portál, 2001. ISBN 80-7178-648-9.)

Tato studie vznikla v roce 2001 a zabývá se integrací ukrajinské komunity v ČR. Vzhledem k tomu, že Kazachstán patřil mezi sovětské státy, může se tento negativistický pohled promítat i do života mladých Kazachů. Z tohoto důvodu jsem se na tuto otázku zaměřila během rozhovorů s respondenty a budu ji diskutovat v analytické části výzkumu.

elementy adaptačního procesu jsou pro tuto skupinu společné a v čem se naopak studenti těchto škol odlišují.

2. Metodika výzkumu a technika sběru dat

Výzkum, který jsem prováděla, byl kvalitativní. Hendl (2005) jej charakterizuje pomocí definice metodologa J.W. Creswella: „*Kvalitativní výzkum je proces hledání porozumění založený na různých metodologických tradicích daného sociálního nebo lidského problému. Výzkumník vytváří komplexní, holistický obraz, analyzuje různé typy textů, informuje o názorech účastníků výzkumu a provádí zkoumání v přirozených podmínkách*“ (s. 50).

Moje práce je mikroanalýzou přesně definované skupiny mladých Kazachů, kteří přišli do České republiky studovat prostřednictvím programu UniPrep, jenž jim zprostředkoval jazykovou přípravu na přijímací zkoušky v českém jazyce a přípravné kurzy zaměřené na různé studijní obory českých vysokých škol. Závěry, které učiním se tedy týkají pouze této skupiny a nelze je zobecnit na celou kazašskou populaci v ČR.

Mezi způsoby shromažďování kvalitativních dat patří dotazování, pozorování a sběr dokumentů. Já jsem si pro účely mého výzkumu vybrala techniku **interview**. Vzhledem k tomu, že jsem rozhovory prováděla s kazašskými respondenty, kteří běžně hovoří rusky, a já ruštinu neovládám, musela jsem zvážit, jaký typ rozhovoru bude nejvhodnější. Nakonec jsem zvolila **interview pomocí návodu**, abych tak poskytla respondentům, kteří se necítí v češtině či angličtině dostatečně sebejistě a nesnadno se rozprávají samostatně, pevnou strukturu otázek. Zároveň mi tento typ rozhovoru dával dostatečný prostor pro dodatečnou sondáž k prohloubení odpovědí²⁵. Návod k rozhovoru představuje seznam otázek či témat, které potřebuji během interview probrat. Pořadí jednotlivých otázek je pružné a umožňuje mi tak co nejvýhodněji využít čas k interview a osvětlit jednotlivé problémy (Hendl, 2005:174).

Otázky k rozhovorům jsem formulovala s ohledem na stanovené cíle výzkumu, které se snažím ve své práci zodpovědět a ověřit. Tyto otázky jsem rozdělila do tří okruhů:

A. Predispozice k úspěšné adaptaci

Motivace k příchodu (předchozí náklonnost k ČR, k českému jazyku atp.); očekávání; migrační historie; plány do budoucna (ČR jako konečná destinace či

²⁵ Hendl, J. *Kvalitativní výzkum : (Základní metody a aplikace)*. Praha : Portál, 2005, s.170.

země tranzitní); předchozí styk s evropskou kulturou; jazyková vybavenost; osobnostní predispozice (tolerance, zvědavost, touha poznávat nové);

B. Postoje vedoucí k úspěšné adaptaci

Účast (aktivní či pasivní) na komunikačních aktivitách v jazyce přijímací společnosti (sledování českých masmédií, čtení knih, kontakt a komunikace tváří v tvář se členy přijímací společnosti); snaha porozumět novému prostředí a zapojit se do lokální společnosti; volba ubytování mimo komunitu krajanů; práce v českém prostředí; studium v českém jazyce; navazování přátelských vztahů s příslušníky přijímací společnosti;

C. Faktory zpomalující či znemožňující úspěšnou adaptaci

Kulturní šok; zkušenost s negativistickými postoji české společnosti vůči mladým rusofonním Kazachům; úzký či výhradní kontakt s komunitou krajanů, popř. s komunitou rusofonních studentů; studium v anglickém jazyce; výrazná etnická jinakost v porovnání s majoritním etnikem přijímací společnosti (pravidla a normy společenského chování, náboženství, rozdíly ve fyzickém vzhledu apod.);

Interview pomocí návodu mi umožnilo co nejvýhodněji využít čas k interview a současně provést rozhovory s několika lidmi strukturovaněji a ulehčilo mi tak jejich následné vzájemné srovnávání. Návod mi pomáhal udržet zaměření rozhovoru, ale zároveň mi dovoľoval uplatnit vlastní perspektivy a zkušenosti²⁶.

Interview jsem začínala iniciační otázkou týkající se rodiny a místa původu respondentů, aby se respondenti mohli rozpovídat o tématu, které je jim blízké a dostatečně se uvolnit. Dále jsem se řídila obecnými zásadami pro vedení interview, mezi nimiž Hendl (2005) uvádí např.: *vytvoříme vztah vzájemné důvěry, vstřícnosti a zájmu; sebekriticky hodnotíme sami sebe; nasloucháme pozorně a odpovídáme tak, aby dotazovaný poznal, že o něj máme zájem; otázky formulujeme jasným způsobem* (s. 172). Zejména poslední zásada, kterou jsem zde uvedla, je pro můj výzkum podstatná, neboť jsem během interview komunikovala s respondenty jiné národnosti a špatně formulovaná otázka mohla vést k nepochopení a odpovědi respondentů pak nemusely nutně zodpovídat položené otázky. Interview jsem doplňovala sondážními otázkami, tzv. probing (Hendl, 2005:170), abych si ujasnila veškeré nejasnosti, které mohou během rozhovoru s cizincem nastat. Zásada sebereflexe je při tomto výzkumu rovněž velmi důležitá, neboť charakter výzkumu může svádět k etnocentrismu či předsudkům, jimž se musím snažit vyhnout.

²⁶ Hendl, J. *Kvalitativní výzkum : (Základní metody a aplikace)*. Praha : Portál, 2005, s.174.

3. Charakteristika a rozdělení zkoumaného souboru respondentů

Zkoumaný vzorek jsem vybírala tak, aby splňoval společná kritéria: všichni respondenti jsou kazašské národnosti; absolvovali jednoletý program UniPrep a nyní studují v bakalářském studijním programu na státní či soukromé vysoké škole v Praze (konkrétně na FHS UK, MFF UK, VŠE či UNYP). Všichni moji respondenti patří do věkové skupiny 19 – 24 let a v ČR žijí minimálně rok a maximálně 8 let. Celkem se výzkumu účastnilo 10 respondentů.

K výběru vzorku jsem využila tzv. **účelový výběr**, jenž je podle Dismana (2000:112) založen pouze na úsudku výzkumníka. Účelový výběr mi sice neumožňuje širokou generalizaci mých dosažených závěrů, ale přesto jsou tyto závěry považovány za užitečné. Disman (2000) dále uvádí, že *„při použití účelového výběru musí výzkumník jasně, přesně a otevřeně definovat populaci, kterou jeho vzorek opravdu reprezentuje“* (s. 112 - 113). Můj vzorek reprezentuje pouze kazašské absolventy programu UniPrep a nynější studenty Fakulty humanitních studií UK, Fakulty matematicko-fyzikální UK, Vysoké školy ekonomické v Praze a soukromé University of New York in Prague. Výsledky mého výzkumu tedy nelze uplatnit mimo tento vzorek, nicméně je silně pravděpodobné, že bychom se s podobnými výsledky setkali i u kazašských absolventů jiných přípravných programů, kteří studují na ostatních vysokých školách v Praze. Důkazem by však musely být opakované výzkumy na vzorcích vytvořených z dalších populací.

Techniku účelového vzorku kombinuji ještě s tzv. „Snowball Technique“, technikou sněhové koule, která *„spočívá ve výběru jedinců, při kterém nás nějaký původní informátor vede k jiným členům naší cílové skupiny“* (Disman, 2000, s. 114). Výsledný vzorek získaný touto technikou může být v některých případech diskutabilní, neboť nemusí nutně reprezentovat hledaný vzorek. V mém případě však byla tato technika téměř nutná, neboť po splnění výše uvedených kritérií vznikla velmi specifická skupina kazašské populace žijící v Praze, kterou není jednoduché vypátrat a zkontaktovat. Z těchto důvodů jsem byla nucena opustit původní záměr vybírat studenty pouze na FHS UK a na UNYPU a rozšířit ho o další fakulty Univerzity Karlovy. Níže uvedená tabulka ukazuje strukturu výběrového vzorku podle typu vysoké školy.

Všichni oslovení byli velmi ochotní a navzdory počáteční ostýchavosti poměrně sdílní. Mnozí z nich byli příjemně překvapeni nad tím, že píšou právě o kazašských studentech a někteří dokonce vyjádřili touhu vidět celý projekt po jeho dokončení. S odmítavým postojem jsem se nesešla ani jednou, nicméně na několika

respondentech byla vidět jistá nedůvěra či podezřívavost, zřejmě pramenící zejména z nezvyklého tématu práce.

Tabulka 1: Struktura výběrového vzorku podle typu vysoké školy (soukromá/veřejná) a vyučovacího jazyka.

CHARAKTERISTIKA	VZOREK RESPONDENTŮ	
	POČET	%
CELKEM	10	100,0
Veřejná vysoká škola, Čj	6 ²⁷	60,0
Soukromá vysoká škola, Aj	4	40,0

Vzhledem k tomu, že na Fakultě humanitních studií studuji čtvrtým rokem a na University of New York in Prague pracuji jako knihovnice, měla jsem možnost některé potenciální respondenty kontaktovat přímo osobně.

S některými respondenty jsem se seznámila na výletní lodi, na které probíhalo zakončení ročního programu UniPrep a slavnostní předávání jazykových certifikátů. Zbylé informátory jsem kontaktovala buď prostřednictvím studentů, které jsem již znala, či jsem je sama oslovila v knihovně.

Charakteristika respondentů:

Respondent č. 1 (žena, 20 let, FHS UK, 3 roky)

Respondetka č. 1 studuje na Fakultě humanitních studií v Praze třetím rokem a přála by si zde svá studia dokončit a poté pracovat pro OSN či v nějaké internacionální korporaci. R-1 mluví plynule česky, rusky, francouzsky a anglicky. Kazašský jazyk umí, ale příliš ho ke komunikaci neužívá.

Respondent č. 2 (muž, 23 let, UNYP, 6 let)

Respondent č. 2 je studentem 3. ročníku na University of New York in Prague. V Praze žije již šestým rokem. Původně studoval na VŠE, ale po prvních dvou

²⁷ Rozložení respondentů ze státních vysokých škol: Univerzita Karlova: Fakulta humanitních studií: 3 respondenti; Fakulta matematicko-fyzikální: 1 respondent; Vysoká škola ekonomická v Praze: 2 respondent.

semesterech studia studium přerušil a přešel na UNYP, kde je nyní v posledním ročníku. R-2 mluví plyně česky, rusky a anglicky. Kazaštinu příliš neovládá.

Respondent č. 3 (muž, 21 let, UNYP, 2 roky)

Respondent č. 3 pochází z malého města nacházejícím se na severovýchodě Kazachstánu. Do ČR přijel se svými rodiči před dvěma lety. Práce jeho otce zahrnuje i časté cestování a pobyt v zahraničí, a proto již s rodinou v minulosti žil v několikrát v zahraničí (Indii a Velké Británii). Nyní je v prvním ročníku na University of New York in Prague. R-3 mluví rusky a anglicky. Český jazyk příliš neovládá, neboť ho k běžnému životu v ČR nepotřebuje. Kazašsky prý bohužel neumí.

Respondent č. 4 (žena, 20 let, FHS UK, 3,5 let)

Respondentka č.4 pochází z Almaty a nyní studuje na Fakultě humanitních studií. Bydlí se svou kamarádkou, která pochází rovněž z Kazachstánu a která studuje na University of New York in Prague. Mluví plynule česky, rusky a anglicky. Kazaštinu příliš neovládá.

Respondent č. 5 (žena 21 let, FHS UK, 4,5 roku)

Respondentka č. 5 v ČR žije čtyři a půl roku. Vždy toužila studovat v zahraničí a ČR se jí jevila jako nejlepší možná alternativa. Bydlí v pronajatém bytě se svou kamarádkou a zároveň spolužačkou pocházející rovněž z Kazachstánu. Jako jediná z deseti respondentů uvedla, že je křesťanka. R-5 mluví plynule česky, rusky a anglicky.

Respondent č. 6 (žena, 19 let, MFF UK, 2 roky)

Respondentka č. 6 je devatenáctiletá studentka Matematicko-fyzikální fakulty UK. V ČR žije druhým rokem. Bydlí v pronajatém bytě s Ruskou, rovněž bývalou studentkou UniPrepu. Hovoří plyně rusky a anglicky. Český jazyk sice umí, ale zatím ho není zvyklá příliš používat, neboť studuje na Matematicko-fyzikální fakultě, kde se pracuje, podle jejích slov, spíše s čísly než s jazykem.

Respondent č. 7 (žena, 20 let, UNYP, 3 roky)

Respondentka č.7 je studentkou druhého ročníku University of New York in Prague. Bydlí v pronajatém bytě s dívkou pocházející rovněž z Kazachstánu.

Ačkoli česky umí, hovoří zde téměř výhradně anglicky a rusky a s některými krajany kazašsky.

Respondent č. 8 (žena, 20 let, VŠE, 1,5 roku)

Respondentka č.8 pochází z malého kazašského městečka nacházejícího se severně od Astany nedaleko hranic s Ruskem. Je studentkou prvního ročníku Vysoké školy ekonomické v Praze. Bydlí pronajatém bytě na Praze 6 s dívkou z Kazachstánu. Český jazyk sice umí, ale ke komunikaci s českými přáteli používá spíše angličtinu.

Respondent č. 9 (žena, 19 let, VŠE, 2 roky)

Respondentka č.9 je devatenáctiletou studentkou prvního ročníku Vysoké školy ekonomické v Praze. Pochází z Almaty, bývalého hlavního města Kazachstánu. Má dvě spolubydlící, obě pocházejí z Kazachstánu. Český jazyk používá denně ve škole, ale vzhledem k tomu, že se zde stýká především s rusofonními národnostmi, ke komunikaci běžně používá spíše ruštinu.

Respondent č. 10 (žena, 24 let, UNYP, 8 let)

Respondentka č.10 pochází z Almaty a je studentkou University of New York in Prague. Do ČR přišla před osmi lety se svými rodiči. Cestě do ČR předcházela ještě roční pobyt v New Yorku ve Spojených státech amerických a několikaměsíční pobyt v Mnichově. R-10 hovoří plynule česky, takřka bez přízvuku, anglicky, rusky, francouzsky a kazašsky. Její rodiče, se kterými zde 7 let žila a kteří jsou nyní již v důchodovém věku, se nedávno odstěhovali zpátky do Kazachstánu. V současné době žije sama. Má ruského přítele, který zde žije již zhruba 10 let a komunikují spolu převážně v češtině.

4. Analýza rozhovorů

4.1. Motivace, důvody k příchodu a očekávání

Proces adaptace se velkou měrou odvíjí od toho, do jaké míry jsou nově příchozí a přijímací společnost připraveni a motivováni do vzájemného sblížení a navázání vztahů investovat. Studentova motivace k adaptaci vychází i ze skutečnosti, zda si přál přijet právě do země, ve které v současnosti pobývá, zda ho k ní poutá nějaká

výraznější náklonnost a zda ho kromě získání vysokoškolského titulu v cizí zemi motivují k pobytu i jiné pohnutky.

Mladí Kazaši, kteří přijíždějí studovat do České republiky prostřednictvím programu UniPrep, v drtivé většině pocházejí ze zabezpečených rodin a jejich motivace k pobytu a s ním spojené adaptaci se tak bude lišit od jiných migrantů, kteří si cíleně volí Českou republiku jako svou konečnou destinaci a nový domov. V tomto ohledu se na jejich motivaci významně podílí i jejich věk - v době příjezdu je většině studentů UniPrepu 17 let²⁸. V tomto věku ještě tolik neuvažují o své budoucnosti, inklinují zůstat v bezpečí „komfortní zóny“, tj. v bezpečí okruhu svých krajanů či přátel pocházejících ze země, která je jim kulturně a jazykově blízká, a o výhodách spojených s úspěšnou adaptací v přijímací zemi příliš nepřemýšlejí.

Motivace k adaptaci do jisté míry závisí i na tom, jak dlouhý pobyt cizinec v dané lokalitě zamýšlí. Lidé, kteří plánují v dané zemi pouze dočasný pobyt, se vyznačují velmi povrchním kontaktem s novou kulturou. Většina z mých respondentů přijela do ČR s jedním jediným cílem a tím je získat kvalitní evropské vzdělání a v ostatních zemích uznávaný vysokoškolský diplom. Volbu země, kde budou studovat, tak osm z deseti z nich plně přizpůsobovalo praktickým požadavkům, mezi nimiž uváděli studium v Evropě, ale zároveň co nejbližší domovu, pokud možno levně (čímž se nabídka škol výrazně zúžila) a pak nejlépe v zemi, jež mluví slovanským jazykem, což jim usnadní se rychleji zorientovat v novém prostředí a úspěšně absolvovat studium v daném jazyce. Pro ilustraci nejčastějších motivací uvádím odpovědi dvou respondentů. Respondent č.3 (muž, 21 let, UNYP, 2 roky) uvedl:

„Já jsem do České republiky přišel v roce 2002. U nás v Kazachstánu je to tak, že studovat na západě je lepší než u nás a měl jsem na výběr Evropu nebo Moskvu. Takže já jsem si vybral Českou republiku, protože je to tu levnější než v ostatních státech“.

Respondentku č.4 (žena, 20 let, FHS UK, 3,5 let) k volbě České republiky rovněž motivovaly finanční výhody studia v českém jazyce:

„Přilákalo mě hlavně to, že tady máte studium na vysoké škole zadarmo. Nemusím nic platit, protože před tím jsem chtěla jít studovat do Londýna a tam je všechno velmi drahé“.

²⁸ Kazaši ukončují středoškolské vzdělání v 17 letech.

Jedním z dalších nejčastěji uváděných důvodů bylo to, že kazašští studenti měli v Praze již řadu kamarádů z Kazachstánu či přijížděli spolu s nimi. Respondentka č.8 se vyjádřila takto:

„I already had a lot of friends here so I didn't have to think of it that much. I simply went where they were“ [Už tu mám hodně přátel, takže jsem o tom nemusela moc přemýšlet. Prostě jsem šla tam, kde byli oni].

Podobně odpovídali i respondenti č.4 a 5.

Příchodu ani jednoho z respondentů nepředcházela výraznější náklonnost k České republice. Věděli o ní jen velmi málo a povětšinou pouze z doslechu od svých přátel, kteří v České republice již pobývali. Jako příklad uvádím odpověď respondentky č.1 (žena, 20 let, FHS UK, 3,5 roku):

„V podstatě jsem toho moc nevěděla. Já jsem se vždycky zajímala spíše o tu západní Evropu, hlavně o Francii nebo Anglii, ale Česko moc ne, jenom že to dřív bylo Československo. Já jsem si Prahu představovala jako Paříž“.

Někteří respondenti mi sdělili, že Česká republika nebyla jejich volbou, ale rozhodnutím jejich rodičů (povětšinou otce) či starších bratrů, v případě dívek. Respondent č.3 uvedl, že Česká republika byla volbou jeho otce, stejně tak vysoká škola, kterou nyní navštěvuje, a to nehledě na jeho osobní preference, neboť původně toužil spíše po studiu ve Velké Británii. Podobně rozhodli i rodiče (popř. bratři) respondentek č.1 a č.7 (žena, 20 let, UNYP, 3 roky):

"It was an idea of my brother. He met some friends who also knew about this UniPrep school, he advised me that I can maybe try it."[Byl to nápad mého bratra. Potkal nějaké své kamarády, kteří rovněž znali školu UniPrep, takže mi poradil, abych to zkusila], uvedla respondentka č.7 (žena, 20 let, UNYP, 3 roky).

Důvody k mezinárodní migraci této zkoumané skupiny tedy povětšinou nepramenily z osobního hlubšího zájmu o danou zemi, což se promítá i do jejich způsobu života v České republice a pochopitelně i na jejich adaptaci.

4.2. Konfrontace dvou odlišných kulturních realit

Průměrný středoevropan chápe pojem „kulturní“ v jiných konotacích, než např. Kazach pocházející ze severovýchodních stepí v Kazachstánu. Jak uvádí projekt Varianty v článku „Co je kultura“ (2002), Čech např. za kulturního považuje člověka, který chodí často na divadelní představení, navštěvuje koncerty vážné hudby, je náruživým čtenářem a kultivovaně se chová. Za kulturní pak považuje ty národy, které dodržují jeho zvyklosti či gastronomické preference, jeho způsob komunikace nebo odívání. Tímto způsobem však mezi řádky vyjadřuje určité hodnocení.

I moje cesta výzkumu byla zpočátku rozpačitá, neboť jsem si tyto zásadní kulturní rozdíly neuvědomovala. Jako indikátory adaptace kazašských studentů jsem si vybrala i jejich zájem o českou kulturu, což se v průběhu rozhovorů ukázalo být cestou špatným směrem. Otázky týkající se jejich kulturního vyžití v Praze naprosto nereflektovaly jejich předchozí způsob života. Ukázalo se, že ani doma na výstavy, koncerty a do divadel většinou nechodí a že jejich náplň volného času se zaměřuje především na společenská setkání s rodinou a přáteli.

O rozdílech mezi oběma národnostmi jsme si povídali i ředitelem programu UniPrep, Richardem Smejkalem:

„Jejich mentalita a vzorce chování jsou úplně odlišné, než ty naše, i když se zdají blízké. Dalo by se jmenovat několik věcí, které jsou pro ně typické a které nám jsou nesrozumitelné, které možná dělají Čechovi problém pochopit jejich jednání. Asi to nejzákladnější, co může činit problém jakémukoli Čechovi pochopit chování a jednání Kazacha, je to, že oni z definice své kultury, historického vývoje, jsou naučení a zvyklí žít přítomností.“

S tím souvisí i to, že jsou v porovnání s Čechy, kteří jsou zvyklí žít spíše budoucností, emotivnější.

„V tomto může vznikat nedorozumění při jednání s Čechy, neboť na ně působí živelně, hlučně a nekulturně“, dodává Richard Smejkal.

V tomto základním nedorozumění obou kultur může pramenit hlavní problém, jenž zabraňuje lépe proniknout Kazachům do nového prostředí a adaptovat se v lokální společnosti. Jako příklad uvádím odpověď respondentky č.6 (žena, 19 let, MFF UK, 2 roky):

„Many of my friends who live here told me that some people in Prague, they are not so friendly, because we have another way of thinking and we are muslims, we have different way of thinking“. [Mnoho mých přátel, kteří zde žili mi řeklo, že někteří lidé v Praze nejsou příliš přátelští, neboť myslíme jinak a jsme muslimové, takže máme jiný způsob myšlení.]

Dva z mých respondentů shodně uvedli, že ačkoli umí obstojně česky a snaží se s Čechy navázat kontakt a najít si mezi nimi přátele, z nějakého důvodu to nejde, neboť nejsou schopni nalézt společnou řeč. Nejlépe tuto jejich zkušenost vystihují slova respondentky č.5 (žena, 21 let, FHS UK, 4,5 roku), která na otázku, zda se seznamuje s českými lidmi a hledá si zde české přátele, odpověděla:

„Samozřejmě, ale, já nevím proč, ale moc to nejde. Nevím, ne že bych já nechtěla, ne že by oni nechtěli, doufám, ale nevím. Mám kamarády, tedy jednu holku z Ruska, která se svobodně pohybuje v tom českém společenství, má hodně kamarádů, výborně mluví česky, ale já nemůžu, já nevím, nevím proč to nejde“.

Podobně odpovídala i respondentka č.6 (žena, 19 let, MFF UK, 2 roky):

„I don't know too many Czechs, I don't know why. I still can't find a way to connect with them and speak with them“ [Nevím proč, ale Čechů moc neznám. Stále nemůžu nalézt způsob, jak se s nimi seznámit a komunikovat],

Respondentka č.5 (žena, 21 let, FHS UK, 4,5 roku) k tomuto dodává:

„Měla jsem takové situace, kdy se se mnou někdo snažil dát do řeči, ale já prostě.. mohla jsem s tím člověkem mluvit, například „Ahoj, ahoj, jak se máš, jak zkoušky“, a dále již nemám co říct. Ne, že by to bylo o té jazykové bariéře, ale já prostě nemám co říct. Prostě jsem jiná“.

I přesto, že obě respondentky ovládají český jazyk, vyjádřily pocit neporozumění s Čechy, i když samy nejsou schopny vysvětlit, proč tomu tak je.

Jako jedna z možných odpovědí na tuto otázku se nabízí právě ona existence výrazných rozdílů v české a kazašské mentalitě, o které jsem hovořila v úvodu této kapitoly. I přes schopnost komunikovat s přijímací společností v jejich vlastních jazykových kódech je stále patrná určitá propast mezi těmito dvěma národy, které, jak se zdá, nelze překlenout pouze znalostí českého jazyka, ale skutečně intenzivním a dlouhodobým kontaktem příslušníků obou národností.

Respondentka č.10 (žena, 24 let, UNYP, 8 let), která žije v České republice nejdéle z celého vzorku, uvedla, v jakých aspektech života se odpojila od kazašské kulturní tradice:

„Jsou tam určitý tradice, které se dodržují, jako třeba ženská poctivost, uctívání starších. Mně jediný, co mi zbylo z té kultury je to, že nejím vepřový maso. Ale to je asi síla zvyku. Jinak další věci, co se týče budování vztahů, tak u nás vlastně není přijatelný mít vztah, respektive člověk může mít vztah, ale hned potom musí následovat manželství. Jsou tam i domluvený manželství a další zvyky, od kterých jsem se určitě nadobro odpojila, s kterými nesouhlasím“.

4.3. Interakce a izolovanost

Neporozumění Čechů a Kazachů, nehledě, zda Kazaši ovládají český jazyk či nikoli, do jisté míry lze vysvětlit tím, že Kazaši, díky ruskému jazyku, patří do velmi početné skupiny rusofonních studentů pocházejících z bývalých států SSSR, kteří v Praze žijí a studují. Tímto se jejich intraetnický kontakt rozšiřuje ještě o příslušníky dalších jedenácti států, kde se taktéž v minulosti mluvilo a dodnes mluví rusky.

Kazašské etnikum v porovnání s Čechy charakterizuje mimo muslimského náboženství i odlišná mentalita, jiné kulturní tradice, odlišný fyzický vzhled a dvojí jazyková kompetence, tj. znalost ruského a kazašského jazyka. Ruština funguje v Kazachstánu jako mezinárodní jazyk, který propojuje velmi různorodé národnostní skupiny²⁹ žijící na jeho území po několik desetiletí a jeho funkce v tomto regionu zastupuje funkci angličtiny, která se pro internacionální styk používá v našem prostředí. Příslušníci jednotlivých postsovětských států sice mají vlastní národní jazyky, ale v běžné komunikaci, jak uvnitř vlastního etnika, tak mezi sebou, používají ruštinu. Ruský jazyk tak pro ně funguje nejen v Kazachstánu, ale i v Praze, jako médium k propojení širokého společenství několika různých národností, ať už to jsou Rusové, Kazaši, Kyrgyzové, Uzbekové, Arménci, Gruzinci či další rusofonní národnosti a takto široká základna rusky mluvících studentů v Praze do jisté míry znemožňuje úspěšné zařazení do česky mluvící společnosti, neboť mezi nimi chybí vzájemný intenzivnější kontakt. Kimová došla během svých výzkumů k závěru, že dlouhodobý a častý styk s vlastním etnikem (v tomto případě lze překročit hranice

²⁹ V roce 1994 v Kazachstánu žilo 7.474.500 Kazachů, 6.041.600 Rusů, 856.700 Ukrajinců, 613.800 Němců, 371.700 Uzbeků, 330.600 Tatařů, 177.600 Bělorusů a 101.900 Ázerbájdžánců. (Uherek. Z.; Valášková, D.; Kužel, S., Dymeš, P.: Češi z Kazachstánu a jejich přesídlení do České republiky, Praha 2003, s. 20).

etnické skupiny a stáhnout dopad intraetnické komunikace na komunikaci rusofonní komunity žijící v Praze), dlouhodobě brání adaptačnímu procesu.

Mnou zkoumaná skupina kazašských vysokoškoláků stmelující roli ruského jazyka potvrdila. Při otázce, „s jakými národnostmi se v ČR nejčastěji stýkají“, uvedla většina respondentů Kazachy a další ruskymluvící národnosti. Někteří při této otázce automaticky odpovídali „se všemi národnostmi“, ale poté vyjmenovali pouze národy, které dříve patřily do SSSR a které spojuje ruský jazyk. Pro ilustraci uvádím odpověď respondenta č.3 (muž, 21, UNYP, 1,5 let), který se k tomuto vyjádřil následovně:

„Any. Georgians, Uzbeks, Russians, any“,

a který k tomuto dodává:

„In Kazakhstan, you can find so lot of nationalities and minorities you are gonna be amazed. And in the city, where I was born, during the Soviet Union period, in the appartement houses where we lived, lived only two Kazakh families. The rest of them were Russian speaking families. Basically Germans, Russians, Jewish people, Ukranian people... I grew up among the Russian speaking people, among different nationalities, for me it is no problem. [Všechny. Gruzinci, Uzbekovém Rusovém všechny národnosti... V Kazachtánu žije spousta národností a minorit, to bys koukala. A ve městě, kde jsem se narodil, žily během sovětské éry v bytech, kde jsme bydleli, pouze dvě kazašské rodiny. Zbytek byly ruskymluvící rodiny. V zásadě hlavně Němci, Rusové, Ukrajinci a židovské rodiny.. Vyrostl jsem mezi ruskymluvícími lidmi, mezi různými národnostmi. Pro mě to není problém.]

Podobně na tuto otázku odpověděla i respondentka č. 4 (žena, 20 let, FHS UK, 3,5let):

„Nejvíc se vídám s lidmi z Kazachstánu, pak Rusové, Bělorusové, z Ázerbájdžánu mám přítele. Taky z Kyrgystánu a Uzbekistánu, prostě odevšad.“

Ruština zde tedy na jednu stranu funguje jako silný stmelující faktor, který vytváří z rusofonní komunity studentů poměrně početnou skupinu, ale zároveň ji do jisté míry uzavírá v tomto společenství a tím pádem působí i jako faktor izolující tuto skupinu od přijímací společnosti. Respondent č.2 (muž, 23 let, UNYP, 6 let) v tomto kontextu uvedl, že neví proč se zde není schopen s Čechy spřátelit, ale

na druhou stranu dodal, že je to možná tím, že zde má hodně kamarádů z Kazachstánu a z jiných států a Čechy k životu nepotřebuje.

Tato intenzivní interakce s rusofonní komunitou studentů zde funguje jako hlavní faktor, který je izoluje od lokální společnosti. Osm z deseti respondentů uvedlo, že se v Praze stýká především se svými krajany a studenty pocházejícími ze zemí bývalého Sovětského svazu a komunikuje s nimi v ruštině. Pouze dva respondenti uvedli, že se se svými krajany z Kazachstánu příliš nestýkají a mezi národnostmi, s kterými zde tráví nejvíce času, vyjmenovali i další národnosti, jako jsou Němci, Řekové atd. Respondentka č.6 (žena, 19 let, MFF UK, 2 roky) mi sdělila, že se zde stýká především s Ukrajinci, Rusy, Vietnamci a Slováky a respondentka č.10 (žena, 24 let, UNYP, 8 let) odpověděla, že se s krajany nestýká vůbec a komunikuje nejčastěji s Čechy a Rusy:

S Kazachy moc v kontaktu nejsem, bohužel. Asi to bude tím, že tady už žiju pár let a mám trochu i asi změněnou mentalitu nebo postoje k věcem, takže je těžký si porozumět. Když tam člověk nebydlí a denodenně nesdílí stejné pocity a priority."

Její odpověď je však potřeba doplnit další charakteristikou respondentky, neboť tato dívka žije v ČR z celé zkoumané skupiny nejdéle a jejímu pobytu v České republice předcházely ještě pobyty v USA a Německu, kam s rodiči odcestovala již v poměrně útlém věku (12 let). Její přístup ke Kazachstánu byl tak mnohem kritičtější než u jejích krajanů a interakce se členy vlastního národa spíše sporadická.

Vliv ruštiny, jako elementu spojujícím několik různých národů, které v Praze vytvářejí poměrně pevně sevřenou komunitu a což posléze funguje jako faktor zpomalující adaptaci na české prostředí, se objevuje ještě v dalším kontextu. Jak jsem již zmínila v teoretické části, důležitým faktorem podílejícím se na úspěšné či neúspěšné adaptaci je vliv přijímacího prostředí. V tomto ohledu je třeba uvážit historický kontext migrace ruský mluvících lidí do České republiky, resp. Československa. Negativní zkušenost starší generace Čechů se Sovětským svazem zde může fungovat jako silný inhibitor úspěšné adaptace. Jak jsem již uvedla v teoretické části, v České republice je stále patrný negativistický pohled vůči všemu „ruskému“, resp. „sovětskému“. Tato averze pramení především v nezapomenutelném vpádu spojeneckých vojsk v roce 1968 do Československa a posléze ruskou emigraci do ČR v 90. letech minulého století. Tato antiruská vlna velmi často splývá s vlnou „antisovětskosti“, a tak negativistické postoje mnohdy postihují i reprezentanty dalších postsovětských zemí, tedy i Kazachy. Ruština, která se v Kazachstánu v minulých dvou staletích rozšířila, tak může působit během adaptačního procesu Kazachů jako stigma, které je může do určité míry

handicapovat během adaptačního procesu. Česká averze vůči „Sověťům“ může působit jako bariéra při navazování kontaktu mezi mladými Čechy a Kazachy a ta může mít za následek absenci vzájemných přátelských vztahů. Tímto pak dochází i k pomalejšímu či méně úspěšnému průběhu adaptace.

Averzi Čechů vůči ruskymluvícím národnostem jsem pocítila i v řadách mladší generace, a proto jsem se na tuto problematiku zaměřila i během mých rozhovorů s kazašskými respondenty. Zajímalo mne, zda kazašští studenti skutečně někdy pocítili nějakou averzi či negativistické postoje ze strany Čechů a popř. v jaké souvislosti.

Sedm respondentů na tuto otázku odpovědělo kladně a všichni ji zároveň automaticky spojovali s ruským jazykem. Jako příklad uvádím odpověď respondentky č. 4 (žena, 20 let, FHS UK, 3, 5 roku):

„Já mám takový ruský akcent a někteří Češi.. Nesnáší ne, ale nelíbí se jim lidé ze Sovětského svazu“.

Podobně se vyjádřila i respondentka č.6 (žena, 19 let, FHS UK, 4,5 roku), která na tuto otázku odpověděla:

„Yes I did, maybe like three or four times in my life. It was first time in Prague, when I first spoke czech. I still don't speak czech very well, I understand well but I am affraid to speak maybe. I confuse it a lot with russian language. So some people when they heard that I speak russian, some people stopped speaking with me...“. [Ano, zažila jsem to, možná tak třikrát či čtyřikrát v životě. Byla jsem v Praze poprvé a poprvé jsem mluvila česky. Stále ještě nemluvím dobře, dobře rozumím, ale asi bojím se mluvit. Často si češtinu pletu s ruštinou a někteří lidé, když slyšeli, že mluvím rusky, se mnou přestali mluvit].

Respondentky č.1 (žena, 20 let, FHS UK, 3,5 roku) a č.9 (žena, 19 let, VŠE, 2 roky) uvedly, že zažily velmi nepříjemnou situaci, kdy jim někdo z Čechů emotivně sdělil, ať jdou „zpátky do Ruska“.

„Mně tady lidi říkali, abych byla opatrná, abych nemluvila moc rusky, že to Češi nemají rádi, abych mluvila potichu“, uvedla respondentka č.1. (žena, 20 let, FHS UK, 3,5 roku).

Všichni tito respondenti zmiňovali jako hlavní důvod české nesnášenlivosti ruský jazyk. Proti Kazachstánu prý Češi nic nemají, vadí jim však bývalý Sovětský svaz, s nímž mají ruštinu spojenou.

"They are not having problems with Kazakh people. They think, that all the russian-speaking people are communists or something. Because they had a problem with invaders, soviet army. And some of the Czech people, if they hear ‚Russia‘, they accept it as a Soviet Union, as a socialistic country and even Kazakhstan, if you tell someone, that it is a former Soviet country, they think that we are communists. They don't care that it is a republic. This is probably the reason, why they behave that way, you know." [Nemají problém s Kazachy. Myslí si, že všichni ruskymluví lidé jsou komunisti nebo tak něco. Měli problém s okupačními vojsky sovětské armády. A někteří Češi, když slyší „Rusko“, ho stále vnímají jako Sovětský svaz, jakožto socialistický stát. A stejně je tomu, když řeknete, že Kazachstán je bývalým státem Sovětského svazu, myslí si, že jsme komunisti. Je jim jedno, že je to republika. To je zřejmě ten důvod, proč se tak chovají.], říká respondent č. 3 (muž, 21 let, UNYP, 2 roky).

Někteří moji respondenti uvedli, že začali pod vlivem okolností měnit svou identitu a vydávat se za příslušníky jiných národností, aby tak předešli nepříjemnému konfliktu s Čechy. Dvě mé respondenky se mi svěřily, že se občas vydávají za Japonky a když je to zapotřebí, mluví s Čechy anglicky, neboť takto prý se vyhnou nepříjemnostem. Maskování vlastní identity u kazašských studentů zaznamenal i Richard Smejkal:

„Osobně si myslím, že ten jazyk může být mínusem. Speciálně Kazaši, hlavně ze začátku, tak v letech 2003, 4, 5, mi sami říkali, že když je potkali Češi, tak raději dělali, že jsou Japonci (...) A v tu chvíli, je všechno perfektní a agličtina. A ve chvíli, kdy začali rusky, tak to byl blok“.

Nikoli pouze jazyk, ale i odlišný vzhled se ukázal být pro mé kazašské respondenty problémem. Respondentka č. 10 (žena, 24 let, UNYP, 8 let) popsala své zkušenosti následovně:

„Asi největší negativní reakcí pro mě byl pocit rozlišnosti ras. Že jsem vlastně tady poprvé zažila, co vlastně znamená to slovo ‚rasismus‘. (...) Jelikož pocházím z centrální Asie, tak mě nepříjemně překvapilo, že tady existuje takový postoj

k Asiatům, jakoby byli viděni jako méněcenný, podřadný národ, nebo že je to vlastně vzhledově pro smích."

Tyto dva faktory, tedy intenzivní intraetnické komunikace a interakce s příslušníky dalších rusofonních národů, jež uvedlo osm respondentů, a zkušenosti s odměřeností až nesnášenlivostí na straně české společnosti, kterou uvedlo sedm respondentů, mají za následek pomalejší či neúspěšný průběh adaptace na nové prostředí.

4.3.1. Češi jako přátelé či pouze známí?

Jak už jsem zmínila v teoretické části práce, klíčovou roli hraje během adaptačního procesu komunikace s lokální společností, ať už probíhá na základě aktivního kontaktu se členy lokální společnosti tváří v tvář, či pasivním kontaktem prostřednictvím sledování hromadných sdělovacích prostředků přijímací společnosti.

Stupeň cizincovy adaptace lze do jisté míry odvozovat ze stupně jeho mezilidských komunikačních aktivit. Cizinec, jenž se obklopuje především etnicky příbuznou sítí vztahů, je povětšinou méně adaptován a méně schopen být součástí komunikačního systému přijímací společnosti než jedinec, který se stýká především s členy přijímací společnosti. Jedním z indikátorů cizincovy schopnosti komunikovat s hostitelskou společností je i stupeň důvěrnosti jednotlivých navázaných vztahů se členy lokální společnosti.

Z výsledků analýzy mnou provedených rozhovorů s deseti kazašskými respondenty vyplynulo, že pouze tři z deseti studentů mají v České republice přátele a to nehledě na délku pobytu v České republice. Ostatní studenti ze zkoumaného vzorku označili Čechy, se kterými jsou v kontaktu, pouze jako „známé“, nikoli jako přátele. Pro ilustraci uvádím odpověď respondenta č. 2 (muž, 23 let, UNYP, 6 let), jenž na otázku, zda si mezi Čechy našel nějaké přátele odpověděl:

„Ani dnes nemůžu najít v Česku mnoho osob, se kterými bych se kamarádlil, někam chodil a navázal přátelské vazby. Z Čechů mám jen jednu známou, ale nepouštím si jí k sobě jako ostatní kamarády“.

Podobně odpovídali i repondenti č.4 a 5. Respondentka č.1 (žena, 20 let, FHS UK, 3 roky) na tuto otázku odvětila, že moc českých kamarádů nemá, protože mezi sebou mají příliš velké kulturní rozdíly. Podobně se vyjádřila i respondentka č.7 (žena, 20 let, UNYP, 3 roky):

„We can't get lots of friends from Czech republic, because maybe we look at life little differently, from another angle then Czech people. Maybe because of religion, or something like that.“ [V České republice si nemůžeme si najít mnoho přátel, neboť se na svět díváme odlišným způsobem, z jiného úhlu. Možná je to kvůli náboženství či tak něco].

Naprosto odlišný postoj jsem zaznamenala u respondentky č.10 (žena, 24 let, UNYP, 8 let):

„Trávím víc času v té české komunitě. Řekla bych, že z 90% mám přátele mezi Čechy“.

Zbylí dva respondenti sice uvedli, že přátele mezi Čechy mají, ale stále pociťují určitou jazykovou bariéru, která jim brání tyto přátelské vztahy dále prohlubovat, a proto dávají přednost společnosti svých ruský mluvících kamarádů. Ilustrovat to lze odpovědí respondentky č.7 (žena, 20 let, UNYP, 3 roky):

„The relationship with my friends who speak Russian is more open relationship, we can talk about everything but with Czech friends it is more distant. You need to remember that these people won't understand you in the proper way. We don't understand you. With Russian speakers, maybe it is slightly different in Russian language, it makes you more open because you know more words, expressions, how to express yourself but with Czech friends when I speak with them in Czech language or in English it is difficult because sometimes I say something in Czech and it is not correct so they don't understand me and if I say it in English they don't understand either. So I can't express myself in a proper way. The language is the main barrier.“ [Vztah s mými ruský mluvícími kamarády je mnohem otevřenější, můžeme mluvit úplně o všem. S Čechy je ten vztah rezervovanější. Musíš mít na paměti, že tito lidé ti nebudou úplně přesně rozumět. My vám nerozumíme. S ruský mluvícími je to malinko jiné, v ruském jazyce jsem mnohem otevřenější, neboť znám víc slov a výrazů a mohu se lépe vyjádřit. Když mluvím česky nebo anglicky s českými přáteli, je to těžké, neboť občas řeknu něco česky a oni mi nerozumí a nerozumí mi, ani když to řeknu anglicky. Nemohu se pořádně vyjádřit, ten jazyk je hlavní bariéra.]

Navázat blízké přátelství s členem přijímací společnosti, jež by umožňovalo kazašským studentům lépe pochopit nové prostředí a umožnilo lepší adaptaci, se

podánilo jen jedné respondentce ze zkoumaného vzorku. Vztahy ostatních jsou zatím pouze povrchnějšího charakteru. Mnozí o navazování užších přátelských vztahů vůbec neusilují, protože to nepovažují za důležité, nebo se i přes vynaložené snahy necítí s Čechy úplně ve své kůži.

4.3.2. Kontakt s českou společností skrze masové sdělovací prostředky

Dopad absence přátelských vztahů a nedostatečné interakce s příslušníky lokální společnosti jsem již zmínila v předchozích kapitolách. Mezi faktory, které naopak působí příznivě během adaptačního procesu a významně tak ovlivňují jeho průběh, patří sledování masmédií přijímací společnosti. Předávané zprávy, jež reflektují historii, mýty, práci a události odehrávající se v lokální společnosti, zprostředkovávají společenské hodnoty, normy a tradiční názory v širším, obecnějším měřítku a významným způsobem ovlivňují celkovou adaptaci. Z těchto důvodů jsem se na tuto otázku zaměřila i během rozhovorů s mými respondenty.

Z výsledků analýzy provedených interview vyplynulo, že v tomto ohledu mají jasně náskok studenti, kteří dobře ovládají český jazyk. Respondentů, kteří odpovídali, že sledují česká masmédiá, ať už to byla televize, rádio, internet či denní tisk a časopisy, bylo celkem šest, z toho první polovina navštěvuje státní vysoké školy a druhá školu soukromou, kde probíhá výuka výhradně v angličtině.

Sledování českých televizních programů uvedli tři respondenti, kteří si oblíbili některé zábavné pořady a seriály. Rádio poslouchají dva respondenti a časopisy a noviny čtou tři kazašší studenti. Pro ilustraci uvádím odpověď respondentky č.7 (žena, 20 let, UNYP, 3 roky):

„I used to watch TV before. I liked TV Nova and usually I watched Ordinance v růžové zahradě (laughing). It is very funny. Now I listen to a radio Evropa 2“ [Dříve jsem sledovala televizi. Libila se mi Televize Nova a obvykle jsem sledovala seriál Ordinance v růžové zahradě (smích). Je to velmi vtipné. Nyní poslouchám radio Evropa 2].

Respondentka č.5 (žena, 21 let, FHS UK, 4,5 roku) na toto téma uvedla:

„Líbí se mi číst český noviny. Já nevím, prostě to dělám. Kupuji si Lidové, Dnes atd., žádný Blesk (smích), nic takového. Čtu i zprávy na internetu a ještě si chci najít nějaké audioknihy, abych to pořád poslouchala. Včera jsem našla deník povinné literatury v českém rozhlasu a tam je Jan Neruda, Božena Němcová, Malostranské

povídky. Líbí se mi česká kultura, chtěla bych ji znát víc. Chtěla bych znát ty herce, filmy, všechno to populární, co je Vaše kultura, to mě zajímá. To mě začalo zajímat...".

Tato studentka také jako jediná vyjádřila výraznější zájem o českou kulturu. Podle jejího názoru vzbudila její pozornost zejména vysoká škola, na které studuje (FHS), neboť jí donutila proniknout hlouběji do české historie a kultury v průběhu příprav na zkoušky.

Opačně působí během adaptačního procesu sledování hromadných sdělovacích prostředků pouze ve svém rodném jazyce (v tomto případě ruštině). Ti z mých respondentů, kteří sledují situaci ve světě pouze skrze ruská či kazašská masmédia, uváděli nejčastěji internet či kabelovou televizi. Tři z mých respondentů uvedli, že sledují ruské či kazašské programy na kabelové televizi či si kupují ruské noviny, které jsou zde k dostání. Jako příklad uvádím odpověď respondenta č.3 (muž, 21 let, UNYP, 2 roky):

„You see, I have a cable TV, I don't watch the local programmes, because they are in czech and I don't understand Czech, plus I am not really so interested. I have the Russian channels, lots of them so I watch the russian news“ [Víš, já mám kabelovou televizi, zdejší televizní programy nesleduju, protože jsou v češtině a já česky nerozumím. Krom toho mě to moc nezajímá. Mám spoustu ruských kanálů, takže sleduju zprávy v ruštině].

Tři repondenti mi sdělili, že zprávy a situaci ve světě nesledují vůbec a že je o důležitých novinkách informují rodiče po telefonu.

4.4. Reflexe jinakosti české společnosti

Adaptace na nové prostředí souvisí, jak už jsem zmínila v kapitole „Konfrontace dvou kulturních realit“, i s tím, jaké hodnoty a normy jsou pro oba národy společné, v čem se naopak výrazně odlišují a jaké prvky dané kultury chtějí či nechtějí přijmout za své a nechat se jimi ovlivnit. Během rozhovorů s kazašskými respondenty jsem se proto zaměřila i na jejich reflexi české společnosti, na to, co jim přijde na Čechích zvláštní, s čím se nemohou ztotožnit a naopak co jim na nich imponuje a ovlivňuje a mění jejich způsob života.

Většina mých respondentů uváděla jako hlavní rozdíly mezi Čechy a Kazachy otázku morálních hodnot a norem chování, kde se nejčastěji oběvovala kritika

mladých Čechů. Nefrekventovaněji kritizovali nedostatečnou úctu Čechů ke starším lidem. Tento převládající názor nejlépe ilustruje odpověď respondentky č.4 (žena, 20 let, FHS UK, 4,5 roku):

„U nás jsou velmi uctívání starší lidi, opravdu velmi uctívání a tady když vidím, že například v metru nějaká stará babička stojí a nikdo ji neuvolní místo, to je naprostá blbost. Tohle se u nás nestává nikdy. Ke všem starším máme úctu. I když je někdo starší jen o dva, tři roky, taky ho musí uctívat, nemůžu mu říct nic špatného. Má na to vliv rodová tradice. (...) Ten nejstarší je ten nejmoudřejší.“

Určitou sociální hierarchii vnímají velmi citlivě a proto se mezi odpověďmi objevovala i kritika vztahů českých profesorů ke svým studentům, které jim připadají příliš neformální a ze strany studentů neuctivé. Jako příklad uvádím názor respondentky č.5 (žena, 21 let, FHS UK, 4,5 roku):

„Já si myslím, že kouření (před školou, pozn. autorky) se svým profesorem je docela divné. Je to taková neoficiální situace. Já si myslím, že tomu tak nemusí být. Nemůžu mluvit u cigarety stejným způsobem se svým profesorem, jako se svými kamarády. Má to být trochu jinak. Tomu profesorovi je to asi jedno, ale ten mladý člověk se má ve svém vztahu ke staršímu chovat trochu jinak. Nejednat jako obvykle, musí mít ve své povaze nějakou moudrost“.

I zde hraje velkou roli vyjádření úcty a respektu vůči staršímu člověku. Neformálnost těchto vztahů chápou kazašští studenti jako překročení hranic slušného chování.

Uctivé chování si v Kazachstánu vyžaduje i jednání s rodiči. Česká společnost prý na toto zapomíná a větší důraz klade na kariéru a peníze. Nejlépe lze tento názor mých respondentů vyjádřit pomocí odpovědi respondentky č.6 (žena, 20 let, UNYP, 3 roky):

„In Kazakhstan, our valuable things are our parents, our religion and our family. Here Czechs have another way of thinking and I don't like it and I still can't except it“ [V Kazachstánu považujeme za nejceněnější naše rodiče, rodinu a náboženství. Češi uvažují jinak. Nelíbí se mi to a nemohu se s tím ztotožnit].

Tři respondentky vyjádřily nesouhlas s morálkou mladých lidí, kteří otevřeně dávají najevo intimní emoce na veřejnosti a střídají partnery. Toto chování je podle jejich názoru v Kazachstánu nepřijatelné. Pro ilustraci uvádím názor respondentky č. 6 (žena, 19 let, MFF UK, 2 roky):

„I met a lot of times girls who can have three or four boyfriends and it is completely normal and also some guys with more girlfriends and it is normal for them. In our country it is not acceptable" [Potkala jsem mnoho dívek, které chodily se třemi nebo čtyřmi kluky zároveň a bylo to pro ně naprosto normální. Také pro kluky, kteří měli víc holek, to považovali za normální. V naší zemi je toto nepřipustné].

Tento údiv a nesouhlas s chováním mladých Čechů lze do jisté míry vysvětlit například tím, že v Kazachstánu, jakožto muslimském státě, je zejména u dívek kladen velký důraz na morální a sexuální čistotu.

S náboženstvím souvisí i další okolnost, kterou Kazaši vnímají jako nezvyklou, a tím je velké procento ateistů v české společnosti. Dva respondenti vyjádřili nepokrytý úžas nad tím, že někdo dokáže žít bez Boha. Pro ilustraci uvádím odpověď respondentky č.9 (žena, 19 let, VŠE, 2 roky):

„For me the most strange was that majority of Czechs are atheists, mostly nobody trust in God. I still don't understand, how it is possible not to believe in God" [Pro mě bylo nejpodivnějším zjištěním to, že většina Čechů jsou ateisté, že téměř nikdo nevěří v Boha. Pořád tomu nerozumím, nechápu, jak je možné nevěřit v Boha].

Poněkud smířlivější byla odpověď respondentky č.6 (žena, 19 let, MFF UK, 2 roky), která sice vyjádřila podivení nad tím, kolik Čechů nevěří v boha, ale nepřikládala tomu zvláštní význam:

„For me it was really strange, but now it is normal. Everyone can choose his own way in life. I think if someone wants to be an atheist, it is OK." [Pro mě to zprvu bylo velmi zvláštní, ale nyní mi to přijde normální. Každý si může zvolit svůj způsob života. Myslím, že pokud někdo chce být ateista, je to v pořádku].

Náboženství se dotýkala i otázka stravování. Jelikož většina mých respondentů vyznává islám, vyhýbá se jejich domácí kuchyně vepřovému masu. Některé české pokrmy tedy ani nemohli ochutnat. Osm respondentů uvedlo, že si na českou kuchyni nezvykli a že se stravují buď v ruských restauracích v Praze či si doma vaří sami. Jediný výrazně odlišný přístup k české tradiční kuchyni měla respondentka č.10, která si zde oblíbila především svíčkovou a rajskou a celkově nedá na česká jídla dopustit. Několik dívek se mi svěřilo, že po několika měsíční konzumaci českých jídel nabraly hodně kil a proto se české kuchyni raději vyhýbají.

Zajímavý byl střet názorů týkající se společenské etikety, o které se během rozhovoru zmínilo pět respondentů. Kazaši kladou důraz na galantní chování muže vůči ženě, styl podání ruky při pozdravu charakterizuje i společenské postavení obou osob a smrkání do kapesníku na veřejnosti je v Kazachstánu obecně považováno za nekulturní a nehygienické. Smrkání je pro ně zvláště nevhodné zejména v průběhu přednášek na vysoké škole či v prostředcích hromadné dopravy. Pro ilustraci uvádím názor respondentky č.5 (žena, 21 let, FHS UK, 4,5 roku):

„Je to moc divné. Když jsi třeba ve velké hale, profesor něco povídá a někdo takto smrká velmi nahlas, je to divné a nikdo si toho nevšímá. My jsme se na sebe dívaly „co to je?“. U nás se takhle chovat nemůžeme, je to znak neúcty“.

Podobně se vyjádřili i další tři respondenti. Opačný názor na smrkání však měla respondentka č.10 (žena, 24 let, UNYP, 8 let), která po osmi letech strávených v České republice vyjádřila úlevu nad tím, že nemusí rýmu úzkostlivě zadržovat a může se vysmrkat, kdykoli potřebuje:

„Já bych neřekla, že mě to překvapilo, spíš se mi ulevilo, jelikož u nás v Kazachstánu není přijatelný na veřejnosti smrkat, ale tím pádem vlastně člověk trpí (...), tady mi to připadá jako úleva, jako přirozená lidská potřeba“.

Ředitel programu UniPrep, Richard Smejkal zmínil, co se společenské etikety týče, i rozdílný pohled na klepání na dveře. Zatímco Češi považují klepání za projev slušného chování a úctu k soukromí druhého, Kazaši prý do uzavřených místností vstupují bez okolků bez zaklepání. Richard Smejkal tento jev vysvětlil následovně:

„Kazašští studenti neklepají na dveře, protože v Kazachstánu většinou nemají kliky. Když kazašský student vejde do kanceláře bez zaklepání, je to věc, která Čecha urazí. Ale je to proto, že v Kazachstánu dveře většinou kliky nemají, mají jen takové madlo, takže nedovírají, tudíž jsou prakticky pořád otevřeny. Svým způsobem tedy klepání ztrácí funkci. My si hájíme hodně své soukromí, ale Kazachy, jelikož jsou zvyklí žít z nomádských dob v pospolitosti, může naopak urazit to, že se separujeme.“

Mnoho respondentů zmiňovalo jako něco zvláštního a nezvyklého i způsob oblékání a celkový fyzický vzhled Čechů. Zatímco Kazachstán je v odívání poněkud konzervativnější, Češi připadají kazašským studentům mnohem uvolněnější až

nedbalí vlastního vzhledu. Pro ilustraci uvádím názor respondentky č.5 (žena, 21 let, FHS UK, 4,5 roku):

"...Podle toho, co vidím, přišel mi zvláštní způsob, jak se Češi oblíkají. (...) Lidé jsou krásní, ale nevyjadřují to. Oni mají všechny předpoklady, ale stejně to nedělají, nevyužívají to. Nic pro to nedělají. Mají něco jiného v hlavě. Není to špatně. V Kazachstánu jsou holky, které věnují většinu svého času na oblékání, nic jiného nedělají, vůbec, je to hloupost. Když se dívám na lidi, všichni jsou stylově oblečení, víc o sebe dbají. Není to jenom Kazachstán, je to veškerý bývalý Sovětský svaz, Rusko a ostatní státy. V Evropě se lidé moc nezabývají tím, jak vypadají, není to tak nutné. Já si to také myslím, protože je lepší dělat jiné věci, které budou mít nějaký výsledek, nějaký smysl. Pracovat, něco dělat, ne trávit moc času oblékáním. Tohle byl jeden z momentů, který mě nepřekvapil, ale bylo to jinak".

Se způsobem prezentace svého zevnějšku do jisté míry souvisí i rozdíl v pojmání sebe sama a způsobu nazírání společnosti na jednotlivce. Někteří moji respondenti se vyjádřili v tom smyslu, že kazašská společnost klade větší důraz na pospolitost, společenské vazby a společenské kontakty a jejich normativní dodržování. Češi jsou podle jejich názoru větší individualisté. Někteří respondenti uvedli, že si připadají v tomto smyslu v české společnosti svobodnější. Pro ilustraci uvádím odpověď respondentky č.5 (žena, 21 let, FHS UK, 4,5 roku):

„Líbí se mi to, že Češi.. že každý prožívá svůj vlastní život. V mém prostředí, když uděláš nějakou chybu, tak všichni okolo řeknou: ‚A, podívej se, co ona udělala!‘.. Naši lidi vždycky přemýšlejí o tom, co na to řeknou ostatní. Vy toho máte mnohem méně. Mně je jedno, jak se chová ten kluk nebo ta holka, to je dobré. Tomu se snažím učit.“

Reflexe české společnosti mladými kazašskými studenty odhalila řadu kulturních rozdílů, které není snadné překlenout a přizpůsobit se jim. Řada respondentů uvedla, že se nedokáže z řadou aspektů povahy české společnosti a jejím způsobem chování ztotožnit. Jsou však i takoví, kteří některé kulturní a povahové rozdíly vnímají pozitivně a snaží se jim naučit či se jim do určité míry přizpůsobit. Nehledě na to, jak dlouhý plánují pobyt a jaká byla jejich původní motivace, jsou schopni se přizpůsobit českému prostředí a najít zdravý způsob rovnováhy mezi zachováním vlastní identity a přizpůsobením se novému prostředí.

4.5. Perspektiva budoucnosti

S adaptací souvisí i to, jak se původní motivace a důvody k příjezdu do České republiky kryjí s plány do budoucna. Studenti zde postupně dospívají, jejich životní preference se mění a po několika letech v českém prostředí se začíná transformovat i jejich vztah ke své rodné zemi a k přijímacímu prostředí, ve kterém nyní žijí.

Tyto pocity charakterizuje jisté zmatení, neboť po několika letech pobytu v „cizím“ prostředí si více či méně zvyknou na tento status quo a cesty zpátky domů jsou pro mnohé psychické náročné, neboť se musí znovu přizpůsobit domácímu prostředí. Po několika letech strávených v zahraničí jsou návraty domů doprovázeny celou řadou rozporuplných pocitů. Nejen oni, ale i Kazachstán prochází celou řadou vnitřních a vnějších změn, na niž si musejí po svém návratu znovu postupně zvykat. Určitý vývojový posun a zvyk na nové prostředí mohou vyplavit na povrch řadu pochybností o vlastní budoucnosti, kdy se jako více přijatelný jeví život tam, kde si za poslední roky zvykli.

Tuto nejistotu a zmatení týkající se budoucího života nejlépe charakterizuje odpověď respondentky č.1 (žena, 20let, FHS UK, 3,5 roku):

„Když jsem sem přijela poprvé a někdo se mě ptal, kdy se vrátím do Kazachstánu, tak jsem vždycky říkala: ‚No, když dokončím univerzitu, až udělám tu bakalářskou práci, tak odjedu hned další týden.‘, ale teď už si tím nejsem tak jistá, protože jsem si tu už zvykla, jakoby na život tady. No a když se vracím domu, tak ty pocity jsou takový, že se cítím spíš jako host. Jakoby tady je můj obvyklý život.“

Nejistota v otázce návratu se objevuje i v odpovědích třech dalších respondentů. Jejich rozporuplné pocity však nevyvěrají ani tolik z toho, že by si k České republice vybudovali nějakou zvláštní náklonnost, ale spíše z nejisté budoucnosti v Kazachstánu. Dva respondenti (respondent č.3 a respondentky č.6) jako hlavní důvod k pochybám uvedli neznalost kazašského jazyka, jehož význam v Kazachstánu neustále stoupá a jehož znalost je nyní požadována od všech obyvatel Kazachstánu. Pouze dva z mých respondentů uvedli, že kazaštinu ovládají.

Dvě respondentky se vyjádřily o své budoucnosti s poměrnou jistotou. V České republice se cítí doma a o návratu v současné době neuvažují. Obě tyto dívky umí velice dobře česky a obě si v České republice vybudovaly příjemné zázemí. Respondentka č.5 to vyjádřila takto:

„Můj život už je tady. Tady jsem většinu svého času. Tady je hodně kamarádů, který jsou z Ruska a ještě nějací rusky mluvící, který jsou tady už hodně dlouho, třeba

patnáct let. Tady jsem bez rodičů. Už jsem si zvykla na tu nezávislost, zvykla jsem si všechno dělat sama. Nepředstavuju si, že bych vzala ten svůj kufr, jela na letiště, řekla ‚papa Praho!‘ a jela domů, to už si nedokážu představit“.

Tři respondenti (respondent č.2, 8, 9) beze všech pochyb uvedli na prvním místě Kazachstán.

5. Zhodnocení výzkumu

Na základě definice kroskulturní adaptace lze dojít k závěru, že adaptovat se v českém prostředí se podařilo pěti z deseti dotazovaných respondentů. Studenty by tak bylo možné rozdělit na dvě poloviny - na studenty adaptované a studenty, kteří si dosud nezvykli na nové prostředí a žijí stále v jakémsi vakuu, jež je odděluje od lokální společnosti.

Ti, co se úspěšně adaptovali, dokázali překonat ostych, strach z negativního přijetí i počáteční nepochopení a naučili se běžně používat český jazyk. Tímto se jim otevřely dveře k navazování bližších přátelských vztahů se členy lokální společnosti a byli tak schopni proniknout hlouběji do podstaty české mentality a najít si v ní to, co je jim sympatické a blízké. Pobyt v ČR pak tito studenti většinou popisovali jako příjemný a pocity, které je vážou k České republice, za velmi vřelé. Tito studenti si uchovávají svou vlastní kazašskou identitu a zároveň jsou schopni bez větších obtíží v novém prostředí fungovat a navazovat vztahy se členy přijímací společnosti. Jejich vztahy s Čechy jsou povětšinou stále ještě rozpačité, ale kontakt s nimi jim je příjemný a dá se očekávat, že v průběhu času rozšíří své sociální vazby i mimo rusofonní komunitu.

Druhou polovinu respondentů tvoří studenti, kterým se dosud nepodařilo v českém prostředí adaptovat a úspěšně komunikovat se členy lokální společnosti. Týká se to zejména studentů, kteří v České republice pobývají v porovnání se zbytkem výzkumného vzorku kratší dobu a kteří omezují své styky pouze na příslušníky vlastní národnosti či rusofonní komunity. Jejich motivace či touha proniknout hlouběji do kultury a mentality členů přijímacího prostředí je u nich většinou slabší. Tento nezájem často souvisí s nedostatečnou znalostí českého jazyka. Ani jejich životní styl, na který byli zvyklí z domova, zde nezaznamenal příliš velkých změn. I nadále tráví většinu času se svými krajany, obvykle si doma vaří tradiční pokrmy a se svými přáteli se stýkají povětšinou v podnicích určených pro zahraniční turisty. Jejich vztah k České republice je i nadále spíše vlažný a jejich

preferencí zůstává dostudovat a odcestovat buď do nějaké další evropské země či zpět domů.

Toto rozdělení respondentů na dvě skupiny a generalizace závěrů jsou poněkud nepřesné, neboť stupeň adaptace se liší případ od případu, vzhledem k jednotlivým aspektům adaptačního procesu, přesto se však pokusím své závěry shrnout do obecnějšího rámce a pojmout celou skupinu jako celek.

Skupina deseti kazašských vysokoškoláků, kteří před nástupem na vysokou školu prošli přípravným programem UniPrep, je skupinou, jejichž kariérní cíle povětšinou sahají velmi vysoko a většinou míří dále do Evropy. Mnozí z nich si na české prostředí zvykli a cítí se v něm jako doma, ačkoli nikdy neuvažovali o tom, že by zde zůstali natrvalo. Mnozí z nich vyjádřili touhu usadit se v jiné evropské zemi, ale většinou jim stojí v cestě představa dalšího strastiplného procesu adaptace a učení se novému jazyku. Česká republika se tak silou zvyku stala pro mnohé z nich druhým domovem a v současné době si nedokáží představit, že by ji opustili.

„Zvyknout si“ však nutně neznamená „adaptovat se“. Mnozí z dotazovaných vysokoškoláků i po několika letech vyjadřují zásadní nepochopení české mentalitě, která jim může i do budoucna bránit plně svůj život v tomto prostředí rozvinout. Po dokončení studia, najdou-li si zde práci, je dříve či později čeká intenzivnější kontakt se členy české společnosti, což jim může činit potíže, či to pro obě strany může být stresující. Tito studenti si sice „zvykli“ žít v cizí zemi, ale adaptovali se zatím jen do té míry, která je nutná „k přežití“, nikoli k „soužití“ s lokální společností.

I přes několik výjimek studentů, kteří si našli cestu, jak komunikovat se členy přijímací společnosti, je to skupina charakteristická svou silnou izolovaností od lokální společnosti a velmi povrchním kontaktem s aspekty české kultury. Studenti, kteří studují na státní vysoké škole se vyznačují o něco větší snahou hlouběji proniknout do českého prostředí a živým zájmem o dění v něm. Studenti soukromé školy, nehledě na dobrou jazykovou vybavenost, zůstávají v tomto smyslu o něco ochuzeni, neboť jim jejich studijní program ani složení spolužáků neposkytuje přílišný kontakt s českým prvkem.

V. ZÁVĚR

Kazaši žili minimálně 150 let v kontaktu s evropskou civilizací. Vzhledem k tomu, že 46% veškeré kazašské populace tvoří jiné národnosti, jsou Kazaši, jakožto občané multietnického státu, na cizince a jiné národnosti zvyklí. Česká společnost naopak dlouhá léta patřila mezi společnosti monoetnické a s příslušníky odlišných etnik se v porovnání s kazašskou zkušeností setkávala jen zřídka. Kazašská společnost se tak do určité míry podobá společnosti americké, která se skládá z imigrantů různých národností, a českou zkušenost s příslušníky jiných národů lze přirovnat k vlastní zkušenosti Y. Kimové, která v 70. letech emigrovala do Spojených států z Jižní Koreje, kde je národnostní složení mimořádně homogenní a kde se jako jediný úřední jazyk používá korejština.

Výsledky analýzy rozhovorů s kazašskými vysokoškoláky ukázaly, že využití teorie kroskulturní adaptace Young Yun Kimové bylo vhodné i pro potřeby mého výzkumu, tedy socio-kulturní adaptace kazašských vysokoškoláků na české prostředí. Závěry Kimové se projevily nejen v otázce klíčové role komunikace se členy přijímací společnosti, ale do jisté míry i ve vztahu přijímacího prostředí k danému etniku. Rozhovory sice potvrdily existenci negativních postojů vůči ruským mluvčím migrantům v české společnosti, ale zároveň u české strany odhalily i velkou neznalost reálií souvisejících s kazašskou národností a nepochopení jejich specifických a jedinečných rysů, které nelze směřovat se Sovětským svazem a minulým politickým režimem.

Mnou definovaná skupina potvrdila i důležitou roli motivace k příjezdu, která do jisté míry předem determinuje stupeň adaptace v novém prostředí. Vzhledem k tomu, že většina kazašských studentů odjízďela do České republiky s vidinou kvalitního evropského vzdělání a mnoho z nich doprovázeli do Prahy i jejich přátelé z Kazachstánu, jejich motivace k adaptaci se tak automaticky snižovala. Ani studium na vysoké škole u většiny z nich nijak nezměnilo jejich původní způsob života a tak se i nadále obklopují především etnicky příbuznou sítí vztahů. Tyto jejich tendence jsou do určité míry pochopitelné, neboť vyvěrají z účelu jejich pobytu a důvodů ke studiu v České republice a zřejmě i ze snahy kompenzovat výrazné kulturní rozdíly mezi oběma národnostmi, na druhou stranu však působí jako silný inhibitor zpomalující proces adaptace. I v tomto ohledu se tedy potvrdily výsledky, které zaznamenala během svého dlouholetého výzkumu v americké společnosti Young Kimová.

Adaptace tak podle výše uvedených závěrů čeká v budoucnu nejenom kazašské migranty do ČR, ale i samotné Čechy. I oni se musejí lépe seznámit s touto

národností a poupravit své dosavadní představy, které jsou v mnoha případech zkresleny řadou nepřesností a stereotypů, které ve skutečnosti nemají s Kazachstánem nic společného. Pevně doufám, že se nakonec podaří mezi oběma národy postupně probourat nejenom jazykovou bariéru, ale i překážky, které stojí v cestě adaptaci v novém prostředí a navázání hlubších přátelských vztahů mezi příslušníky obou kultur.

Věřím, že se má snaha podhalit život a stupěň adaptace této do jisté míry uzavřené komunity kazašských studentů v Praze stane podnětem k dalším studiím, které umožní podrobnější vhled do této problematiky.

SEZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH CITACÍ

BARŠOVÁ, A., BARŠA, P. *Přistěhovalctví a liberální stát : Imigrační a integrační politiky v USA, západní Evropě a Česku*. Brno : Masarykova univerzita v Brně, 2005.
ISBN 80-310-3875-6.

BITTNEROVÁ, D., MORAVCOVÁ, M. *Etnické komunity v české společnosti*. Praha : Ermat, 2006. ISBN 80-903086-7-8

BOYLE, P., HALFACREE, K., ROBINSON, V. *Exploring Contemporary Migration*. Edinburgh : Longman 1998
ISBN 0-582-25161-3

DISMAN, M. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha : Karolinum, 2002.
ISBN 978-80-246-0139-7.

DRBOHLAV, D; JÁNSKÁ, E; ŠELEPOVÁ, P. *Ukrajinská komunita v České republice*. s. 89-98. *In: Menšiny a migranti v České republice*. I. Praha : Portál, 2001.
ISBN 80-7178-648-9.

ENGLUND, T., B. *Czechs in a Nutshell : A Users 's Manual for Foreigners*, Praha : Baset, 2004. ISBN 80-7340-051-0.

GEIST, B. *Sociologický slovník*. Olomouc : Victoria Publishing, 1992. ISBN 80-85605-28-7.

GIDDENS, A. *Sociologie*. Praha : Argo, 1999. ISBN 80-7203-124-4.

HENDL, J. *Kvalitativní výzkum : (Základní metody a aplikace)*. Praha : Portál, 2005.
ISBN 80-7367-040-2.

KIM, Y. Y. - GUDYKUNST, W. B. *Communication with Strangers : An Approach to intercultural Communication*. New York : McGrew-Hill Higher Education, 2003. s 357 - 411. ISBN 0-7-07-232124-5.

KIM, Y.Y.: „Long-Term Cross-Cultural Adaptation: Training Implications of an Integrative Theory“ (s. 337 – 359). In LANDIS, D. – BENNETT, J. M. – BENNETT, M.J. *Handbook of Intercultural Training*. Thousand Oaks : Sage Publications, 2004.
ISBN 978-0-7619-2332-9.

KRUEMPELMANN, E. *The Global Citizen . A Guide to Creating an International Life and Career*. Berkely : Ten Speed Press, 2002. ISBN 1-58008-352-8.

LEWIS, D. R. *When Cultures Collide : Leading across cultures*. London : Nicholas Brealey International, 2006.
ISBN 978-1-904838-02-9.

PETRUSEK, M., MAŘÍKOVÁ, H. *Velký sociologický slovník*, Sv. I. Praha : Karolinum, 1996.
ISBN 80-7184-164-1

ROBBINS, CH. *Neznámý Kazachstán : Kolébka jablek a hrob milionů*. Praha : Nakladatelství BB/art s.r.o., 2008. ISBN 978-80-7381-378-9

SAVICKÝ, I. *Osudová setkání : Češi v Rusku, Rusové v Čechách 1914 – 1938*. Praha : Academia, 1999. ISBN 80-200-0770-9.

STRAUSS, A., CORBINOVÁ, J.. *Základy kvalitativního výzkumu : Postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Brno : Nakladatelství Albert, 1999.
ISBN 80-85834-60-X.

ŠIŠKOVÁ, T.. *Menšiny a migranti v České republice*. Praha : Portál, 2001.
ISBN 80-7178-648-9.

UHEREK, Z., VALÁŠKOVÁ, N., KUŽEL, S., DYMEŠ, P.. *Češi z Kazachstánu a jejich přesídlení do České republiky*. Praha : Etnologický ústav Akademie věd České republiky, 2003.
ISBN: 80-85010-45-3.

VALENTA, M. a kol. *Přístupy ke vzdělávání cizinců v České republice*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2003. ISBN 80-344-0586-5 s.18-26.

VEBER, V., SLÁDEK, Z., BUBENÍKOVÁ M., HARBULOVÁ. L. *Ruská a ukrajinská emigrace v ČSR v letech 1918 – 1945*. Karolinum : Praha 1996. ISBN 80-7184-191-9.

INTERNETOVÉ ODKAZY:

Cerge-ei. http://www.cerge.cuni.cz/about/documents/pdf/OR_CERGE.pdf (24.1.2009).

Cizinci v České republice – Stránky Ministerstva práce a sociálních věcí o integraci cizinců. <http://www.cizinci.cz/clanek.php?lg=1&id=169> (4.1.2009)

Ditrych, O.: *Vymyslí si středoasijské národy ... (1924-2004)*.
<http://www.navychod.cz/?req=print&id=292> (12.2.2009).

Filipová, P.: *Vysoké školy*. 2006. <http://www.domavcr.cz/rady-pro-zivot-v-ceske-republice/vzdelavani/vysoke-skoly> (15.2.2009)

Henig, D.: *Migrace*. Zdroj: Antropoweb 2007.
<http://antropologie.zcu.cz/index.php?clanek=823&kategorie=88> (20.12.2008).

KIM, Y. Y. (2000) *Becoming Intercultural : An Integrative Theory of Communication and Cross-cultural Adaptation*. London : Sage Publications.
<http://books.google.com/books?id=3WU48VkJOOvIC&printsec=frontcover&dq=Becoming+Intercultural+:+An+Integrative+Theory+of+Communication+and+Cross-cultural+Adaptation> (12.12.2008)

Kocourek, J.: *Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR*. http://www.cizinci.cz/files/clanky/484/Analiza_imigranti.pdf
(26.1.2009)

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. Školský zákon.
http://www.msmt.cz/uploads/soubory/zakony/Uplne_zneni_SZ_317_08.pdf (22.12.2008)

Varianty - Vzdělávací program Člověk v tísni.
<http://www.varianty.cz/cdrom/podkapitoly/b01obecnamata/02.pdf> (15.1.2009)

PŘÍLOHA

Návod k otázkám k interview – česká verze

1. Predispozice k úspěšné adaptaci

- Mohl/a byste mi říct něco o Vaší rodině a místě odkud pocházíte?
- Co Vás přimělo odjet studovat právě do České republiky?
- Jaké byly Vaše představy o České republice před Vaším příchodem?
- Jaké byly Vaše první dojmy bezprostředně po příchodu do ČR?
- Jak se tu cítíte dnes?
- Byla to Vaše první cesta do zahraničí dlouhodobějšího charakteru?
- Jak jste trávil/a první měsíce Vašeho pobytu v ČR?
- Změnila se náplň Vašeho volného času poté, co jste nastoupil/a na vysokou školu?
- Jaké byly Vaše znalosti češtiny před Vaším příjezdem?
- Do jaké míry ovládáte češtinu nyní?

2. Postoje vedoucí k úspěšné adaptaci

- Jak často používáte češtinu a do jaké míry přicházíte do styku s Čechy?
- Bydlíte sám/sama, nebo máte spolubydlící?
- Změnil se nějak významně Váš způsob života ve srovnání se způsobem života v Kazachstánu?
- Jak nejčastěji trávíte svůj volný čas tady v Čechách?
- Jak jste svůj volný čas nejčastěji trávil/a v Kazachstánu?
- Jaké pocity se Vám vybaví, když se řekne Česká republika?
- Co se Vám vybaví, když se řekne Kazachstán, Váš domov?
- Cestujete po České republice?
- Vybavíte si nějaká významná data z české historie nebo jména významných českých osobností?
- Máte (či měl/a jste) v ČR nějakou brigádu či práci?
- Účastníte se českého kulturního života (chodíte do divadel, na výstavy, koncerty apod.)?
- Jak na Vás působí Češi?
- Existuje něco, co Vás na Čechách rozčiluje?
- Co se Vám na nich naopak líbí?
- Jak byste popsal/a Váš vztah k Čechům?

3. Faktory zpomalující či znemožňující úspěšnou adaptaci

- Vzpomenete si na něco, co Vás tu šokovalo, co Vám přišlo zvláštní, nezvyklé či nepříjemné?
- Setkal/a jste se někdy během Vašeho pobytu s negativním přístupem ze strany Čechů?
- S jakými národnostmi se v ČR nejčastěji stýkáte?
- Jaká místa k setkání nejčastěji volíte?
- Existuje něco, na co jste byl/a zvyklý/á z Kazachstánu a co Vám zde chybí?

- Chodíte do nějakých institucí či spolků, kde byste se setkával/a se svými krajany?
- Cítíte stesk po domově?
- Jak často jezdíte domů na návštěvy?
- Sledujete situaci v Kazachstánu?
- Na jak dlouho uvažujete, že v ČR zůstanete?
- Jak figuruje va Vašich představách do budoucna Kazachstán?
- V jaké zemi byste se nejraději nakonec usadil/a?